

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QISHLOQ VA
SUV XO'JALIK VAZIRLIGI**

ANDIJON QISHLOQ XO'JALIK INSTITUTI

IQTISODIYOT VA BOSHQARUV FAKULTETI

BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDIT KAFEDRASI

«TASDIQLAYMAN»

fakultet dekani, i.f.n.

X.X.KOMOLOV _____

«___» _____ 2015 y.

«HIMOYAGA RUXSAT ETAMAN»

kafedra mudiri, i.f.n.

S.Maxmudov _____

«___» _____ 2015 y.

**“BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDIT” TA'LIM
YO'NALISHINING BITIRUVCHISI**

YAQUBJONOV IBROHIMJONNING

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

***MAVZU: ANDIJON AVTO O'QUV ISHLAB CHIQARISH MCHJDA
JORIY AKTIVLAR HISOBI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH
YO'LLARI.***

BMI rahbari:

Assistent:

G.KARIMOVA

Bajaruvchi:

I.YAQUBJONOV

ANDIJON – 2015

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QISHLOQ VA
SUV XO'JALIGI VAZIRLIGI
ANDIJON QISHLOQ XO'JALIGI INSTITUTI

IQTISODIYOT VA BOSHQARUV FAKULTETI

BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDIT KAFEDRASI

“TASDIQLAYMAN”

Buxgalteriya hisobi va audit kafedrasining
mudiri i.f.n.

S.Q.Maxmudov _____

«_____» _____ 20____ yil.

**Kunduzgi bo'lim buxgalteriya hisobi va audit ta'lim yo'nalishining
4-bosqich talabasi YAqubjonov Ibrohimjonning
bitiruv malakaviy ishini bajarish uchun**

TOPSHIRIQ

- 1. Bitiruv malakaviy ishining mavzusi:** institut rektorining 2014 yil 10 sentyabrdagi №275-ST sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan.
- 2. BMIning mavzusi:** Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJda joriy aktivlar hisobi va uni takomillashtirish yo'llari.
- 3. Bitiruv malakaviy ishni tugatish vaqti:** 10 aprel 2015 yil.
- 4. Bitiruv malakaviy ishning asosiy bo'limlari:** BMI kirish, asosiy qism, xulosa va takliflar hamda foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat.
- 5. Bitiruv malakaviy ishni bajarish uchun kerakli ma'lumotlar:** «Buxgalteriya xisobi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasining qonuni, O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining BXMSlari, Prezident farmonlari, Vazirlar Maxkamasining qarorlari, I.A.Karimov asarlari, mavzuga oid adabiyotlar, hamda Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJning 2013-2014 yillardagi yig'ma va yilik hisobotlari hamda mavzuga oid bo'lgan boshqa ma'lumotlari.
- 6. Bitiruv malakaviy ishda foydalaniladigan jadvallar:** Bitiruv Malakaviy ishda mavzu mohiyatini yoritishga yordam beradigan 6ta jadval, 5ta uzatma tuzilib, ulardan 3 tasi bevosita ximoya jarayonida foydalaniladi.

Bitiruv malakaviy ishning asosiy qismlari	Asosiy qismlarni bajarish vaqti	Raxbar unvoni, F. I.SH.	Imzo
KIRISH	03.11-08.11.14	Ass. G.Karimova	
1-Bob. Iqtisodiyotni devirsifikatsiyalashtirish sharoitida xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda joriy aktivlar hisobining nazariy, uslubiy asoslari.	10.11-24.12.14	Ass. G.Karimova	
1.1. Korxonalarda joriy aktivlar hisobini tashkil etishning ahamiyati.	10.11-24.11.14	Ass. G.Karimova	
1.2. Joriy aktivlarni likvidlik darajasi bo'yicha turkumlarga ajratish.	24.11-8.12.14	Ass. G.Karimova	
1.3. Joriy aktivlarni xujjatlashtirish va baholash tartibi.	10.12-24.12.14	Ass. G.Karimova	
2-Bob. "Andijon avto o'quv ishlab chiqarish" mas'uliyati cheklangan jamiyatida joriy aktivlarni hisobga olishning o'ziga xos jihatlari.	25.12.14-17.02.15	Ass. G.Karimova	
2.1. Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJning umumiy tavsifi.	25.12.14-08.01.15	Ass. G.Karimova	
2.2. Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJda pul mablag'lari va ularning ekvivalentlari hisobining yuritilishi.	22.01.-02.02.15	Ass. G.Karimova	
2.3. Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJda joriy investitsiyalar hisobini yuritish tartibi.	03.02-17.02.15	Ass. G.Karimova	
3-Bob. Mas'uliyati cheklangan jamiyatlarda joriy aktivlar hisobi va uni takomillashtirish yo'llari.	18.02-19.03.15	Ass. G.Karimova	
3.1. Tovar-moddiy zaxiralar hisobi va uni takomillashtirish.	18.02-04.03.15	Ass. G.Karimova	
3.2. Olinadigan hisobvaraqlarni baholash va hisobini takomillashtirish.	05.03-19.03.15	Ass. G.Karimova	
Xulosa va takliflar.	20.03-28.03.15	Ass. G.Karimova	
Foydalanilgan adabiyotlar.	30.03-06.04.15	Ass. G.Karimova	

Topshiriq berilgan vaqti: 10 sentyabr 2014 yil.

Rahbar, assistent:

G.Karimova

Bitiruvchi:

I.YAqubjonov

M u n d a r i j a

bet

1.	KIRISH	2-5
2.	1-Bob. Iqtisodiyotni devirsifikatsiyalashtirish sharoitida xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda joriy aktivlar hisobining nazariy, uslubiy asoslari.	6-22
3.	1.1. Korxonalarda joriy aktivlar hisobini tashkil etishning ahamiyati.	6-10
4.	1.2. Joriy aktivlarni likvidlik darajasi bo'yicha turkumlarga ajratish.	11-15
5.	1.3. Joriy aktivlarni xujjatlashtirish va baholash tartibi.	16-22
6	2-Bob. "Andijon avto o'quv ishlab chiqarish" mas'uliyati cheklangan jamiyatida joriy aktivlarni hisobga olishning o'ziga xos jihatlari.	23-37
7	2.1. Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJning umumiy tavsifi.	23-25
8	2.2. Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJda pul mablag'lari va ularning ekvivalentlari hisobining yuritilishi.	26-32
9	2.3. Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJda joriy investitsiyalar hisobini yuritish tartibi.	33-37
10	3-Bob. Mas'uliyati cheklangan jamiyatlarda joriy aktivlar hisobi va uni takomillashtirish yo'llari.	38-49
11	3.1. Tovar-moddiy zaxiralar hisobi va uni takomillashtirish.	38-44
12	3.2. Olinadigan hisobvaraqlarni baholash va hisobini takomillashtirish.	45-49
13	Xulosa va takliflar.	50-52
14	Foydalanilgan adabiyotlar	53-57

Topshiriq tugatish vaqti: 10 aprel 2015 yil.

Rahbar, assistent:

G.Karimova

Bitiruvchi:

I.Yaqubjonov

**MAVZU: ANDIJON AVTO O'QUV ISHLAB CHIQARISH MCHJDA
JORIY AKTIVLAR HISOBI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.**

**1-BOB. IQTISODIYOTNI DEVIRSIFIKATSIYALASHTIRISH
SHAROITIDA XO'JALIK YURITUVCHI SUB'EKTLARDA JORIY
AKTIVLAR HISOBINING NAZARIY, USLUBIY ASOSLARI.**

- 1.1. Korxonalarda joriy aktivlar hisobini tashkil etishning ahamiyati.
- 1.2. Joriy aktivlarni likvidlik darajasi bo'yicha turkumlarga ajratish.
- 1.3. Joriy aktivlarni xujjatlashtirish va baholash tartibi.

**2-BOB. “ANDIJON AVTO O'QUV ISHLAB CHIQARISH”
MAS'ULIYATI CHEKLANGAN JAMIYATIDA JORIY
AKTIVLARNI HISOBGA OLIHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI.**

- 2.1. Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJning umumiy tavsifi.
- 2.2. Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJda pul mablag'lari va ularning ekvivalentlari hisobining yuritilishi.
- 2.3. Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJda joriy investitsiyalar hisobini yuritish tartibi.

**3-BOB. MAS'ULIYATI CHEKLANGAN JAMIYATLARDA JORIY
AKTIVLAR HISOBI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.**

- 3.1. Tovar-moddiy zaxiralar hisobi va uni takomillashtirish.
- 3.2. Olinadigan hisobvaraqlarni baholash va hisobini takomillashtirish.

Xulosa va takliflar.

Foydalanilgan adabiyotlar.

Kirish

Bitiruv malakaviy ishining dolzarbligi. Mamlakatimizda barqaror va samarali iqtisodiyotni shakllantirish borasida amalga oshirib kelinayotgan islohotlar bugungi kunda o'zining natijalarini namoyon etmoqda. Jumladan, qisqa vaqt ichida iqtisodiyotda chuqur tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, aholi daromadlarining o'sishini ta'minlash, samarali tashqi savdo hamda investitsiya jarayonlarini kuchaytirish, qishloq xo'jaligini isloh qilish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasini barqaror rivojlantirish, bank-moliya tizimi faoliyatini mustahkamlashda ahamiyatli yutuqlar qo'lga kiritildi. Davlatimiz rahbari tomonidan olib borilayotgan oqilona siyosat o'z mevasini berayotganligini muxtaram prezidentimizning quyidagi so'zlarida o'z aksini topgan.

“Mamlakatimiz yalpi ichki mahsuloti 8,1 foiz, sanoat ishlab chiqarish hajmi 8,3 foizga, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi 6,9 foiz, kapital qurilish 10,9 foiz, chakana savdo aylanmasi hajmi 14,3 foizga oshdi. Ishlab chiqarilgan mahsulotlarning qariyb 70 foizini yuqori qo'shimcha qiymatga ega bo'lgan tayyor tovarlar tashkil etdi.

Iste'mol tovarlari ishlab chiqarish hajmi 2014 yilda 9,4 foiz, shu jumladan, oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish 8,7 foiz, nooziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish 10 foizga o'sdi. Inflyatsiya darajasi yil yakunlari bo'yicha 6,1 foizni tashkil etdi. Bu prognoz ko'rsatkichlariga nisbatan sezilarli darajada pastdir.

O'tgan yili soliq yuki 20,5 foizdan 20 foizga, daromad solig'i stavkasi esa 9 foizdan 8 foizga kamaytirilgan bo'lsa-da, davlat byudjeti yalpi ichki mahsulotga nisbatan 0,2 foiz profitsit bilan bajarildi.

Bank tizimidagi islohotlar iqtisodiyotimizning barqaror o'sish sur'atlarini ta'minlashda eng muhim omil bo'ldi. Buning natijasida tijorat banklarining jami kapitali 25 foizga oshdi. Bank tizimining mustahkamlanishi 2014 yilda Markaziy bankning qayta moliyalash stavkasini 12 foizdan 10 foizga, tijorat banklarining kreditlar bo'yicha foiz stavkasini ham shunga mos ravishda kamaytirish uchun zarur imkoniyatlar tug'dirdi.

Banklar tomonidan faqat ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va texnologik yangilash dasturlarini moliyalashtirishga yo'naltirilgan kreditlar hajmi 2013 yilga nisbatan 1,2 barobar, aylanma mablag'larni to'ldirish uchun ajratilgan kreditlar esa 1,3 martadan ziyod oshdi. ”¹

O'zbekistonning xalqaro iqtisodiy maydondagi nufuzi va mavqei sezilarli darajada va muntazam oshib bormoqda. Bunda mamlakatimiz rahbari Islom Karimov tomonidan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasining puxta ishlab chiqilganligi, iqtisodiy islohotlar maqsadi va vazifalari, amalga oshirish yo'llarining aniq va to'g'ri ko'rsatib berilganligi bosh maqsad yo'lidagi yutuq va marralarning salmoqli bo'lishiga imkon yaratdi.

Hozirgi davrda dunyo mamlakatlari ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti o'zining ma'no-mazmuni jihatidan oldingi bosqichlardan keskin farq qiladi. Bunda eng asosiy va muhim jihat – milliy iqtisodiyotlarning tobora integratsiyalashuvi va globallashtiruvining kuchayib borishidir. Ayni paytda bu jarayonlar xalqaro maydondagi raqobatning ham keskinlashuviga, har bir mamlakatning xalqaro mehnat taqsimotidagi o'z mavqeini mustahkamlash uchun kurashining kuchayishiga ham ta'sir ko'rsatadi. Bunday sharoitda iqtisodiyotni rivojlantirish uchun korxonalarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun esa albatta korxonalarda xo'jalik mablag'larining ahamiyati beqiyosdir. Joriy aktivlar korxona uchun likvidlik aktiv hisoblanib, uni hisob ishlarini to'g'ri va o'z vaqtida yuritish ham muhimdir. YUqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda korxonalarda joriy aktivlar buxgalteriya hisobini yuritishni takomillashtirish hozirgi kunning eng dolzarb mavzularidan biri hisoblanadi.

Bitiruv malakaviy ishining maqsad va vazifalari. Ushbu bitiruv malakaviy ishi maqsadi “Andijon avto o'quv ishlab chiqarish” mas'uliyati cheklangan jamiyatida joriy aktivlar hisobi va uni takomillashtirish va unga qo'yiladigan talablarni yanada mukammallashtirish va aniqlashtirish masalalari

---

¹ Prezident I.A.Karimovning 2014 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015 yilga mo'ljallangan eng muhim ustivor yo'nalishlariga bag'ishlangan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi. Xalq so'zi gazetasi 2015 yil 17 yanvar 11-son.

borasida nazariy takliflar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun esa, quyidagi vazifalar belgilab olindi:

1. Korxonalarda joriy aktivlar hisobini tashkil etishning ahamiyati.
2. Joriy aktivlarni likvidlik darajasi bo'yicha turkumlarga ajratish.
3. Joriy aktivlarni xujjatlashtirish va baholash tartibi.
4. Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJning umumiy tavsifi.
5. Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJda pul mablag'lari va ularning ekvivalentlari hisobining yuritilishi.
6. Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJda joriy investitsiyalar hisobini yuritish tartibi.
7. Tovar-moddiy zaxiralar hisobi va uni takomillashtirish.
8. Olinadigan hisobvaraqlarni baholash va hisobini takomillashtirish .

Bitiruv malakaviy ishining nazariy va uslubiy asoslari. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning asarlari va buxgalteriya hisobini yuritish bo'yicha vatanimiz va xorijiy iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlari hisoblanadi.

Mazkur ilmiy tadqiqotda ushbu muammolar bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Qonunlari, me'yoriy xujjatlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar makamasining Qarorlaridan foydalanilgan.

Bitiruv malakaviy ishining predmeti “Andijon avto o'quv ishlab chiqarish” mas'uliyati cheklangan jamiyatida joriy aktivlar hisobi va uni takomillashtirish amaliyoti hisoblanadi.

Bitiruv malakaviy ishining obekti. “Andijon avto o'quv ishlab chiqarish” mas'uliyati cheklangan jamiyatida buxgalteriya hisobini yuritish shakllari, joriy aktivlar hisobini hamda moliyaviy hisobotlarni tuzish va izohlar hisoblanadi.

Bitiruv malakaviy ishining tarkibiy tuzilishi va hajmi. Bitiruv malakaviy ishi mantiqan o'zaro bog'liklikda bo'lgan kirish, 3 ta bob, xulosa va takliflar, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

Kirish qismida tadqiqot mavzusining dolzarbligi, maqsad va vazifalari tadqiqotning ob'ekti, predmeti tadqiqotning ilmiy metodlari va amaliy ahamiyati kabi masalalarni ko'rib chiqiladi.

Birinchi bobda iqtisodiyotni devirsifikatsiyalashtirish sharoitida xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda joriy aktivlar hisobining nazariy, uslubiy asoslari, korxonalarda joriy aktivlar hisobini tashkil etishning ahamiyati, joriy aktivlarni likvidlik darajasi bo'yicha turkumlarga ajratish, joriy aktivlarni xujjatlashtirish va baholash tartibi kabi masalalar ko'rib chiqilgan.

Ikkinchi bobda "Andijon avto o'quv ishlab chiqarish" mas'uliyati cheklangan jamiyatida joriy aktivlarni hisobga olishning o'ziga xos jihatlari deb nomlanib, ushbu bobda Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJning umumiy tavsifi, pul mablag'lari va ularning ekvivalentlari hisobining yuritilishi, joriy investitsiyalar hisobini yuritish tartibi kabi masalalar atroflicha ko'rib chiqilgan.

Uchinchi bob mas'uliyati cheklangan jamiyatlarda joriy aktivlar hisobi va uni takomillashtirish yo'llari deb nomlangan bo'lib, unda tovar-moddiy zaxiralar hisobi, olinadigan hisobvaraqlarni baholash va hisobini takomillashtirish masalalari keng yoritilgan.

Xulosa va takliflar qismida tadqiqot mavzusi borasida xulosa qilinadi hamda muammoviy masalalarni hal qilishga doir amaliy va ilmiy takliflar beriladi.

1-Bob. Iqtisodiyotni diversifikatsiyalashtirish sharoitida xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda joriy aktivlar hisobining nazariy, uslubiy asoslari.

1.1. Korxonalarda joriy aktivlar hisobini tashkil etishning ahamiyati.

Bu yil barchamiz ona yurtimiz, O'zbekistonimizning yangi tarixidagi eng buyuk va qutlug' sanalardan biri – Vatanimiz mustaqilligining 24 yillik shonli bayramini keng nishonlaymiz. Tabiiyki, bu bizdan barcha soha va tarmoqlarda amalga oshirayotgan keng ko'lamli islohotlarimizni atroflicha tahlil etib, kelgusi rejalarimizni aniq-ravshan belgilab olishni talab etadi.

Ayni shu holatni hisobga olgan holda, Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganlaridek, “Barchamiz yaxshi anglab olishimiz zarurki, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilmasdan turib, tashqi bozorlarga chiqish va mahsulotlarimizni sotish borasidagi eksport dasturini amalga oshirish, valyuta daromadlari tushumini ta'minlash, yuqori texnologiyalarga asoslangan yangi ishlab chiqarishni va ish o'rinlarini tashkil etish, pirovard natijada o'z oldimizga qo'ygan yuksak maqsadlarimizga erishish haqida so'z yuritish mumkin emas.

Birinchi navbatda, jahon bozorida teng raqobatlasha oladigan va keyingi bosqichda iqtisodiy o'sishning, iqtisodiyotni yanada modernizatsiya va diversifikatsiya qilishning lokomotiviga aylanishi mumkin bo'lgan tarmoq va korxonalarni jadal rivojlantirish hamda aniq yo'naltirilgan holda qo'llab-quvvatlashni ta'minlash zarur.

Ikkinchidan. Xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish maqsadida bu sohaga to'liq erkinlik berish, bu yo'lda g'ov bo'lib turgan barcha to'siq va cheklovlarni bartaraf etish eng muhim ustuvor vazifadir.”²

Bu borada avvalambor mamlakatimiz iqtisodiyotidagi ijobiy ko'rsatkichlar va noxush tendentsiyalarni nafaqat qayd etish, balki iqtisodiyotimizning rivojini

---

² Prezident I.A.Karimovning 2014 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015 yilga mo'ljallangan eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi. Xalq so'zi gazetasi 2015 yil 17 yanvar 11-son.

belgilab beradigan sabab va omillarni chuqur va xolisona tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Iqtisodiyotimizning rivoji borasida gap borar ekan, albatta, buning uchun xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning muhim bo'g'ini hisoblangan buxgalteriya hisobi to'g'ri tashkil qilish xaqida alohida to'xtalib o'tishni lozim deb topdik.

Buxgalteriya hisobi shunday tashkil etish kerakki, u tejamli bo'lib, kam mablag' sarflangan holda ichki va tashqi foydalanuvchilarni ko'proq moliyaviy faoliyatga doir axborotlar bilan ta'minlashi lozim

Xalqaro biznes tili sifatida buxgalteriya hisobi davlat qonunlarini bajarilishini kafolatlashi, tadbirkorlikni rivojlantirishiga mulkni saqlash va ko'payishiga xizmat qilishi, manfaatdorlar tomonidan muhim iqtisodiy qarorlarni qabul qilishda zarur bo'ladigan to'liq va ishonarli axborotlarni o'z vaqtida yetkazib berish kerak.

Buxgalteriya hisobini hozirgi zamon talabi darajasida tashkil etish quyidagi kompleks tadbirlar bilan ta'minlanadi:

- Buxgalteriya hisobini qonuniy tartibga solish va uning me'yoriy bazasini shakllantirish;
- Uslubiy ta'minot (yo'riqnomalar, uslubiy ko'rsatmalar, sharxlar) bilan;
- Kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash bilan;
- Xalqaro professional tashkilotlar bilan hamkorlik qilish yo'li bilan;
- Hisobni boshqarish tizimini qaytadan tashkil etish yo'li bilan.

Jahon amaliyotiga mos keladigan zamonaviy "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonunsiz buxgalteriya hisobini yetarli darajada qayta qurish mumkin emas. Jahon talablariga javob beradigan, xalqaro tamoyillari va qoidalariga mos keladigan, O'zbekistonda buxgalteriya hisobini rivojlanishini huquqiy asoslarini ta'minlovchi qonun zarur edi.

Qonun buxgalteriya hisobini tashkil etish, buxgalteriya hujjatlari va registrlari, aktiv va majburiyatlarni inventarizatsiya qilish va baholashning asosiy tamoyillari va qoidalari, o'z va qarzga olingan kapitalni hisobi, moliyaviy hisobotlar oldiga qo'yilgan negiz vazifalar, maqsad va talablarni belgilab berishi kerak. Ushbu muhim xujjat 1996 yilning 30 avgustida qabul qilindi. U

“Buxgalteriya hisobi to’g’risidagi O’zbekiston Respublikasining qonuni” deb nomlanadi. Xalqaro ekspertlarining baho berishicha bu qonun: buxgalteriya hisobini yuritishning xalqaro standartlari talablariga javob beradi; O’zbekiston Respublikasida buxgalteriya hisobi tizimini tuzilish kontseptual asoslarini nazarda tutadi; turli mulk shakllariga asoslangan barcha korxona, muassasa va tashkilotlarda hisob yuritishning yagona davlat tomonidan tartibga solishni ta’minlaydi; buxgalteriya hisobini yuritish andazalari oldiga qo’yiladigan talablarni belgilaydi. Bundan tashqari, u buxgalteriya hisobini yuritishda xo’jalik yurituvchi sub’ektning huquqi, burchi va mas’uliyatlarini, shuningdek moliyaviy hisobotni topshirish va chop etish bo’yicha qo’yilgan talablarni belgilab beradi.

Buxgalteriya hisobi va hisobotini korxona, muassasa va tashkilot rahbari tashkil etadi va u quyidagi huquqlarga ega:

- bosh buxgalter rahbarligida buxgalteriya hisobi xizmati tashkil etish yoki shartnoma asosida jalb qilingan buxgalterlar xizmatidan foydalanish;
- buxgalteriya hisobini yuritishda shartnoma asosida ixtisoslashgan buxgalteriya firmalariga yoki tarkibidagi buxgalteriya hisobi sub’ekti kiradigan markazlashgan xo’jalik birlashmalari hisobi bo’limiga topshirish;
- buxgalteriya hisobini mustaqil yuritish.

Korxona, muassasa va tashkilot raxbarlariga qo’yiladigan ta’minlash mas’uliyati yuklatilgan:

- hisob siyosatini ishlab chiqish va tasdiqlash;
- ichki hisob va hisobot tizimini ishlab chiqish;
- xo’jalik muomalalarini nazorat qilish tartibi;
- to’liq va ishonchli buxgalteriya hisobini yuritish;
- hisob hujjatlarini saqlash;
- tashqi va ichki foydalanuvchilar uchun moliyaviy hisobotlarni tayyorlash;
- hisobotlari va boshqa moliyaviy hujjatlarni tayyorlash;
- hisob-kitoblarni o’z vaqtida yuritish.

Buxgalteriya hisobini yuritishda aloqador bo'lgan rahbarlar, buxgalterlar va boshqa shaxslar buxgalteriya hisobini tashkil etish va yuritishda buxgalteriya hisobining asosiy tamoyillariga rioya qilishlari kerak.

Buxgalteriya apparati xujjatlarni ishlab chiqishi, buxgalteriya registrlarida hisob yozuvlarini oqilona olib borishi va ular asosida boshqaruv va moliyaviy hisobotlarni tuzishni ta'minlashi zarur.

Buxgalteriya korxonaning barcha ishlab chiqarish bo'linmalari bilan bevosita munosabatda bo'ladi. U ulardan buxgalteriya hisobini yuritish uchun tegishli ma'lumotlar oladi, chunonchi:

- kadrlar bo'limidan-ishga qabul qilinganligi, ishdan bo'shatilganligi, ta'tilga chiqqanligi, korxona ichida bir joydan ikkinchi joyga o'tkazilganligi to'g'risida shaxslar ro'yxati (buyruq)ni oladi;
- omborlardan material qiymatliklarini harakati (kirim, chiqim, bir joydan ikkinchi joyga o'tkazilishi) to'g'risida hujjatlar oladi;
- tsexlardan ayrim xo'jalik muomalalari (mahsulotni ishlab chiqarish va sh.k.) bo'yicha hujjatlar, harajatlar bo'yicha ishlab chiqarish hisoboti va boshqalarni oladi.
- bosh mexanikdan asbob - uskunalarni harakati va ularni ta'miri to'g'risida, avtotransportni ishlari va boshqalar to'g'risida hujjatlar oladi;
- reja bo'limidan korxonaning barcha faolichti bo'yicha tasdiqlangan reja ko'rsatkichlari (daromad va harajatlar smetasi)ni oladi;
- mehnat va ish haqi bo'limidan alohida kategoriya ishlovchilariga haq to'lash va mukofatlash, stavkalar, okladlar, shtatlarni o'zgarishi to'g'risida nizomi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlardagi hisob axborotlarini bozor iqtisodiyoti talablariga javob berishiga, ob'ektiv, hammaga tushunarli ro'yi-rost va boshqaruv faoliyati, shuningdek tashqi foydalanuvchilar uchun hujjatlarni o'zlashtirganda erishish mumkin.

O'zbekiston hududida buxgalteriya hisobi va hisobotining tashkiliy – uslubiy asosini 1996 yil 30 avgustida qabul qilingan “Buxgalteriya hisobi to'g'risida”gi Qonun, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining raisi

tomonidan 1999 yil 5 fevralda tasdiqlangan “Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish harajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to’g’risida”gi Nizom tashkil etadi (keyinchalik o’zgartirishlar kiritilgan). SHuningdek, 21 - sonli buxgalteriya hisobi milliy standarti “Xo’jalik yurituvchi sub’ektlar moliviy - xo’jalik faoliyatining buxgalteriya hisobi schyotlar rejasi va uni qo’llash bo’yicha yo’riqnoma” ham me’yoriy hujjatlar jumlasiga kiradi.

Bu me’yoriy hujjatlar buxgalteriya hisobini tashkil etish va yuritishning umumiy qoidalarini belgilaydi va kimning qaramog’ida bo’lishi, mulk shakllari va faoliyat turlaridan, qat’iy nazar barcha korxona va tashkilotlarga tegishlidir. Buxgalteriya hisobining maqsadi foydalanuvchilarni to’liq ishonarli, tuzilgan moliyaviy va buxgalteriya hisobining boshqa axborotlari bilan ta’minlash bo’lib hisoblanadi.

1.2. Joriy aktivlarni likvidlik darajasi bo'yicha turkumlarga ajratish.

Har bir xo'jalik yurituvchi sub'ekt o'zining xo'jalik faoliyatini yuritar ekan, albatta xo'jalik mablag'lariga, ya'ni aktivlarga extiyoj sezadi.

Aktivlar – bu xo'jalik sub'ektining qiymat bahosiga ega bo'lgan moddiy, shu jumladan, pul mablag'lari va debitorlik qarzlari va nomoddiy mulkidir.

Aktivlarda aks ettirilgan bo'lgusi iqtisodiy foyda, xo'jalik yurituvchi sub'ektning pul mablag'lari oqimiga potentsial, bevosita va bilvosita qo'shiladigan ulushdir. Bu ulush xo'jalik yurituvchi sub'ekt asosiy faoliyatining bir qismi sifatida yuzaga kelishi mumkin. Xo'jalik yurituvchi sub'ektning aktivlari avvalgi bitimlar va boshqa voqealarning natijasidir. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar odatda aktivlarni sotib olib yoki hosil qilib unga ega bo'ladilar, biroq, boshqa bitimlar va voqealar aktivlarni ko'paytirishga imkon beradi. Masalan, xo'jalik yurituvchi sub'ekt hukumatdan olgan ko'chmas mulk. Kelgusida kutiladigan bitimlar va boshqa voqealar o'zidan-o'zi aktivlarning paydo bo'lishiga olib kelmaydi. Xo'jalik yurituvchi sub'ekt o'z aktivlaridan mulkni, tovar-moddiy zahiralarni ishlab chiqarishni va xizmatlar ko'rsatilishini boshqarish uchun foydalanadi

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt operatsion faoliyatining bir qismi bo'lsa va sub'ektning operatsiya tsikli me'yorida o'tayotgan paytda uni olish yoki iste'mol qilish kutilayotgan bo'lsa, asosan qayta takroriy sotish maqsadida yoki qisqa muddatda ushlab turilgan bo'lsa va undan hisobot vaqtidan keyingi 12 oy mobaynida foydalanish kutilayotgan bo'lsa, bunday hollarda u joriy aktiv sifatida tasnif etilishi lozim.

Joriy aktivlarning ikki turi mavjud. Birinchi turi xo'jalik yurituvchi sub'ekt aylanma mablag'ining bir qismi bo'lib, xo'jalik yurituvchi sub'ektning me'yoriy operatsion tsikli davomida olingan yoki iste'mol qilingan. Ikkinchi turi operatsiya aktivlari bo'lmagan, lekin savdo yoki investitsiya maqsadlarida saqlab turilgan va ularni hisobot vaqtidan keyingi 12 oy davomida sotish kutilayotgan joriy aktivlar doirasidan iborat. Hisobot sanasidan keyingi 12 oy davomida olinadigan yoki iste'mol qilinadigan zahiralarni va debitorlik qarzlari joriy aktivlarga kiritiladi.

Joriy aktivlar likvidlik darajasiga ko'ra quyidagicha tartiblanadi:

1. Pul mablag'lari va ularning ekvivalentlari.
2. qisqa muddatli investitsiyalar.
3. Olinadigan hisobvaraqlar .
4. Tovar moddiy zahiralari.
5. Oldindan qilingan harajatlar.

Pul mablag'lari - bu kassadagi naqd pul va talab qilib olinadigan depozitlar, shuningdek hisob-kitob, valyuta va boshqa bank hisobvaraqlardagi mablag'lardir. Pul mablagi ekvivalentlaridan asosan investitsiyalar va boshqa maqsadlar uchun emas, balki faqat qisqa muddatli majburiyatlar bo'yicha to'lovlar uchun foydalaniladi. Investitsiyalarni pul ekvivalenti deb hisoblash uchun ular erkin ravishda naqd pulga aylantiriladigan bo'lishi va qiymatining o'zgarishida biroz xavf bo'lishi lozim. SHu sababli investitsiya qisqa muddatda to'lanadigan bo'lsa, ya'ni harid qilingan paytdan boshlab taxminan uch oy ichida to'lanadigan bo'lsa, uni pul ekvivalenti deb hisoblash mumkin bo'ladi. Bank zayomlari moliyaviy faoliyatga taalluqlidir, lekin talab qilingan paytda to'lanadigan bank overdraftlari korxonalar pul mablagini boshqarishning ajralmas qismi hisoblanadi. SHu munosabat bilan bank overdraftlari pul mablagining tarkibiy qismi yoki ularning ekvivalenti hisoblanadi. Pul oqimi pul mablaglari va pul ekvivalentlari moddalari o'rtasidagi harakatni o'z ichiga olmaydi, chunki ular operatsiya, moliya yoki investitsiya faoliyatiga kirmaydi yoki xo'jalik yurituvchi sub'ektning pul mablaglarini boshqarishga taalluqlidir. Pul mablaglarini boshqarish pul mablaglari va pul ekvivalentlarining ortiqchasini ishga solishni o'z ichiga oladi.

Joriy investitsiyalar - erkin sotiladigan va bir yildan ko'p bo'lmagan muddatda egalik qilishga qaratilgan qimmatli qog'ozlardir, ular odatda bozor (likvidli) qimmatli qog'ozlari deb ataladi. Bozor kimatbaho qog'ozlari ko'p hollarda bo'sh to'rgan naqd pullarning vaqtincha qo'yilmasi bo'ladi. Ular shuningdek bino, asbob-uskunalarga qo'yilishi kutilayotgan kapital ham bo'lishi mumkin va xokazo. Investitsiyalar ulushuli va qarz qimmatli qog'ozlari bilan aks ettirilgan bo'lishi mumkin.

Aktsiyalardan tashqari, ulushli qimmatli qog'ozlar sifatida egalik huquqini va mulk ulushini (kapital) sotish yoki huquqini tasdiqlovchi har qanday moliyaviy instrument xizmat qilishi mumkin, qonvertatsiya qilinadigan obligatsiyalar, korporatsiya - emitent tomonidan chiqarilgan va qayta sotib olingan aktsiyalar, shuningdek to'lanishga taqdim etilishi mumkin bo'lgan imtiyozli aktsiyalar bundan mustasno. Ulushli qimmatli qog'ozlar odatda oddiy va imtiyozli aktsiyalar bilan ifodalangan bo'ladi:

Qarz qimmatli qog'ozlar odatda obligatsiyalar, xazina veksellari, depozit sertifikatlari va xokazo bilan ifodalanadi. Obligatsiya - investorlar orasida joylashtirilgan. emitentning majburiyati shaklini aks ettiruvchi moliyaviy instrumentdir. Obligatsiyalar ma'lum muddatgacha to'lakishi lozim va foizlarning davriy to'lanib borishini talab qiladi. Obligatsiya egasi korxona unga qarzdor ekanligini tasdiqlovchi sertifikat oladi.

O'zR 4-son BXMS "Tovar-moddiy zahiralar"ga muvofiq tovar-moddiy zahiralar (TMZ) quyidagilar tarzida xo'jalik sub'ektlarida bo'lgan aktivlar hisoblanadi: xom ashyo, harid qilinadigan yarim tayyor mahsulotlar va butlovchi buyumlar, yoqilg'i, idishlar, ehtiyot qismlar, inventar va xo'jalik anjomlari (arzon baholi va tez eskiruvchi buyumlar), ishlab chiqarish jarayonida yoki ishlarni bajarish va xizmatlar ko'rsatishda foydalanish uchun mo'ljallangan boshqa materiallar zaxiralari.

Inventar va xo'jalik anjomlari tarkibiga quyidagi mezonlardan biriga javob beradigan mol-mulk kiritiladi:

- a) xizmat muddati bir yildan oshmaydigan;
- b) Qiymati bir birlik (komplekt) uchun xizmat muddatidan qat'i nazar, O'zbekiston Respublikasida belgilangan (harid qilish paytida) eng kam ish haqining ellik baravarigacha miqdorda bo'lgan buyumlar. Rahbar hisobot yiliga ularni inventar va xo'jalik anjomlari tarkibida hisobga olish uchun buyumlar qiymatining bundan past chegarasini belgilash huquqiga egadir.

Xizmat muddati va qiymatidan qat'i nazar inventar va xo'jalik anjomlari tarkibiga kiritiladi:

- a) maxsus asboblar va moslamalar (muayyan buyumlarni turkumli va ommaviy ishlab chiqarish yoki yakka tartibdagi buyurtmani tayyorlash uchun mo'ljallangan maqsadli vazifadagi asboblar va moslamalar);
  - b) maxsus va sanitariya kiyimlari, maxsus poyabzal;
  - v) ko'rpa-to'shaklar;
  - g) yozuv-chizuv anjomlari (kalkulyatorlar, stol ustiga qo'yiladigan asboblar va hokazo);
  - d) oshxona inventari, shuningdek sochiq-dasturxonlar;
  - e) ularni barpo etish qurilish-montaj ishlarining tannarxiga kiritiladigan vaqtinchalik (titulda bo'lmagan) inshootlar, moslamalar va qurilmalar;
  - j) foydalanish muddati bir yildan kam bo'lgan almashtiriladigan uskunalar;
  - z) ovlash qurollari (trallar, yoyma to'rlar, to'rlar, anjomlar, matraplar va hokazo);
- (O'zR AV 20.11.2002 y. 486-1-son bilan ro'yxatga olingan O'zR MV Buyrug'i taxriridagi band)

Oldindan qilingan harajatlar jumlasiga ho'jalik yurituvchi sub'ekt tomonidan ma'lum bir xizmatlar, ishlar uchun oldindan to'langan so'mmalar yoki umuman oldindan amalga oshirilgan harajatlar kiritilishi mumkin. Ular yangi schyotlar rejasining 3110-3190 schyotlarida hisobga olinishi mo'ljallangan. Bu turdagi aktivlarning likvidlilik darajasi eng past hisoblanishining sababi shundaki, ular korxonaning aniq bir maqsadlarini inobatga olgan holda uning o'z ixtig'riga ko'ra amalga oshirilgan harajatlardir va ularni yana pulga aylantirishning o'zi mantikan mumkin emas.

Qisqa muddatli (joriy) investitsiyalar - muomala muddati 12 oydan oshmaydigan oson realizatsiya qilinadigan investitsiyalar. Qisqa muddatli (joriy) aktivlar sifatida tasnif qilingan investitsiyalar buxgalteriya balansida: Bozor qiymati va harid qiymati kabi ikki qiymatning eng kami bo'yicha hisobga olinishi kerak. Agar qisqa muddatli moliyaviy investitsiyalar harid va bozor qiymatlaridan eng kam baholanish bo'yicha hisobga olinadigan bo'lsa, balansdagi qiymati umuman barcha investitsiyalar qiymati asosida yoki investitsiyalar turlari bo'yicha yoxud alohida investitsiyalar asosida aniqlanadi. Qisqa muddatli

investitsiyalar bozor qiymatining o'zgarishidan keladigan daromad yoki zarar shu daromad yoki zarar sodir bo'lgan hisobot davrida tan olinadi.

Olinadigan hisobvaraqlar debitorlik qarzlari aks ettiruvchi schyotlar, ya'ni 4010-4910 schyotlarda hisobga olinadi. Bu aktivlar jumlasiga haridorlardan olinadigan so'mmalar, mol yetkazib beruvchilarga to'langan bunaklar va boshqa debitorlik qarzlari kiritiladi.

1.3. Joriy aktivlarni xujjatlashtirish va baholash tartibi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar kassasidan naqd pullar chiqim kassa orderlari asosida yoki tegishlicha rasmiylashtirilgan boshqa hujjatlar (to'lov vedomostlari, pul berish to'g'risidagi arizalar, to'lovnoma va boshqalar) ga asosan beriladi. Bu hujjatlarda chiqim kassa orderi rekvizitlari tushirilgan shtamp izi bo'lishi lozim. Naqd pul olish uchun to'ldirilgan hujjatlarda xo'jalik yurituvchi sub'ekt rahbari va bosh buxgalterning yoki ular vakolat bergan shaxslarning imzosi bo'lishi kerak.

Chiqim kassa orderlariga ilova qilinadigan hujjatlar, arizalar, to'lovnomalar (schyotlar) va boshqalarda xo'jalik yurituvchi sub'ekt rahbarining ijozat beruvchi imzosi bo'lgan hollarda chiqim kassa orderlarida rahbar imzosi bo'lishi shart emas.

Kassir pulni faqat chiqim kassa orderida yoki uning o'rnini bosuvchi hujjatda ko'rsatilgan shaxsga beradi. Ayrim hollarda pul ko'rsatilgan tartibda rasmiylashtirilgan ishonchnoma asosida olinadigan bo'lsa, chiqim orderi matnida pul oluvchining familiyasi, ismi, otasining ismidan keyin pul olish uchun ishonch bildirilgan shaxsning familiyasi, ismi va otasining ismi yozib qo'yiladi. Agar pul vedomosti bo'yicha berilayotgan bo'lsa, pul olinganini tasdiqlovchi imzo oldidan kassir "Ishonchnoma asosida" deb yozib qo'yadi. Ishonchnomani kassir olib qoladi va chiqim kassa orderiga yoki ishonchnomaga tikib qo'yadi.

Kassir ish haqi, ish qobiliyatini vaqtincha yo'qotish nafaqasi, stipendiya, pensiya va mukofotlarni har bir oluvchi uchun chiqim kassa orderi tuzmasdan, to'lov (hisob-kitob-to'lov) vedomostlari bo'yicha beradi.

To'lov (hisob-kitob-to'lov) vedomostining yuzida pul berishga ruxsat etuvchi ustxat yozilib, xo'jalik yurituvchi sub'ekt rahbari va bosh buxgalterining yoki ular vakolat bergan shaxslarning imzolari, pul berish muddatlari hamda so'z bilan yozilgan so'mma bo'lishi shart.

Buxgalteriya kassir tomonidan to'lov vedomostlariga kiritgan yozuvlarni tekshirib berilgan va deponentga qo'yilgan so'mmalarni inventarizatsiyalaydi.

Deponentlashtirilgan so'mmalar bankka topshiriladi va ushbu topshirilgan so'mmalar uchun bitta umumiy chiqim kassa orderi tuziladi.

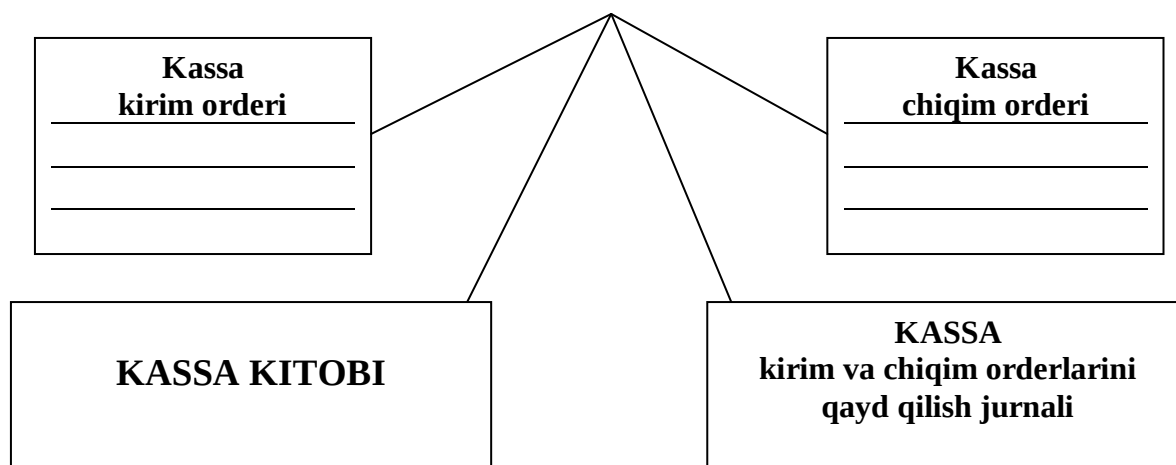
Har bir xo'jalik yurituvchi sub'ektda bitta kassa daftari to'tiladi. Bu daftar sahifalari raqamlangan, ipcha bilan tikilgan va uning uchi surg'uchli yoki mastikali muhr bilan tamg'alangan bo'lishi lozim. Kassa daftaridagi varaqlar soni mazkur xo'jalik yurituvchi sub'ekt yoki yuqori tashkilot rahbari va bosh buxgalterning imzolari bilan tasdiqlanadi.

Kassa daftariga yozuvlar kopirovka qog'ozi orqali sharikli ruchkada 2 nusxada yoziladi. Sahifalarning ikkinchi nusxasi qirqib olinib hujjatlar ilova qilingan holda kassir hisoboti sifatida topshiriladi. Varaqning sig'hda yozilgan asl nusxalari kassa daftarida qoladi.

Kassir moddiy javobgarlik to'g'risida tuzgan shartnomasiga muvofiq, o'zi qabul qilgan barcha boyliklarni but saqlashi, qilgan hatti-harakatlari natijasida, ya'ni o'z vazifalariga sovuqqonlik yoki nohalollik bilan qarash oqibatida xo'jalik yurituvchi sub'ektga yetkazilgan har qanday zarar moddiy uchun javob beradi.

Buxgalteriya tomonidan olingan kassa hisobotlari va hujjatlariga ishlov beriladi. Har bir yozuv mohiyatiga qarab tekshiriladi, birlamchi hujjat bilan solishtiriladi, shundan so'ng hisobotga 5000 – “Kassa” hisobvarag'i bilan analitik korrespondentsiyalanadigan jamlama schyot va schyotning shifri qo'yiladi. Kassir hisoboti bo'yicha kun boshidagi pul qoldig'ini buxgalter avvalgi hisobotda ko'rsatilgan kun oxiridagi pul qoldig'i bilan solishtiradi va chiqarilgan oborotlar hamda qoldiqning to'g'riligini tekshiradi.

Kassa muomalalarini hisobga olish jarayoni:

Hisob-kitob schyotidan to'lanadigan mablag' ma'lum tartibda, ya'ni hisob-kitob hujjatlarining bankka kelib tushishi tartibiga qarab navbat bilan to'lanadi. Xo'jalik yurituvchi sub'ekt, muassasa va tashkilotlar o'rtasida olib boriladigan hisob-kitobda qshllaniladigan hujjatlar hamma uchun bir xil bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

- 1) To'lov talabnoma;
- 2) To'lov topshirig'i;
- 3) hisob-kitob cheklari;
- 4) Inkaso topshiriqnomasi;
- 5) Aktsept.

Bank muassasasi ma'lum belgilangan muddatda (schyot egasi bilan kelishilgan muddatda) xo'jalik yurituvchi sub'ektga hisob-kitob schyotidan ko'chirma yuboradi. Ko'chirmaga boshlang'ich hisob-kitob hujjatlari qo'shib topshiriladi. Ko'chirmada operatsiya so'mmasi, schyotdagi boshlang'ich va oxirgi qoldiq ko'rsatiladi. Buxgalteriya xodimlari bankdan olingan ko'chirmadagi yozuvlarning to'g'riligini, ularni ko'chirmaga ilova qilingan hujjatlardagi so'mmalar bilan muvofiqligini diqqat bilan tekshiradilar.

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt buxgalteriyasi hisob-kitob schyotdan ko'chirma va unga ilova qilingan hujjatlarni har tomonlama tekshirgandan so'ng, hujjatlarni qayta ishlash uchun hisoblash mashinalariga beradi. Buxgalteriya hisobining jurnal-order shaklini qshllovchi xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda hisob-kitob schyotining koređiti bo'yicha yozuvlar 2-jurnal-orderga, debeti bo'yicha yozuvlar esa 2- vedomostga yozib boriladi. Jurnal-order va vedomostga yozuv bankdan olingan ko'chirma va unga ilova qilingan hujjatlar asosida yoziladi. Jurnal-order va vedomostning oylik jami so'mmasi "Bosh kitob"ga ko'chiriladi.

Investitsiyalarni baholash 12-sonli "Moliyaviy qo'yilmalar hisobi" deb nomlangan Buxgalteriya hisobining milliy standarti asosida amalga oshiriladi. Bunga ko'ra qisqa muddatli investitsiyalar sotib olingan paytda buxgalteriya hisobida harid bahosida aks ettiriladi. Investitsiyalarning harid bahosi esa, investitsiyaning o'z qiymati, brokerlarga to'langan to'lovlar, boj to'lovlari, bank xizmati uchun to'langan mablag' va boshqa harajatlardan tashkil topadi.

Agar investitsiyalar to'liq yoki qisman aktsiyalar yoki boshqa qimmatli qog'ozlar emissiyasini amalga oshirish orqali sotib olinsa, unda sotib olingan investitsiyalarning qiymati ularning nominal qiymati emas, balki bozor bahosiga teng bo'ladi.

Agar investitsiyalarni sotib olish to'liq yoki qisman boshqa aktivlarga almashtirish orqali amalga oshirilsa, investitsiyaning harid qiymati almashtirish uchun tavsiya etilgan aktivning joriy qiymati bo'yicha belgilanadi. Ammo bu holatda investitsiyalarning bozor qiymati aniqroq bo'lsa, ushbu bahoni qo'llash ma'qul bo'ladi.

Agar investitsiyalar sotib olingunga qadar hisoblangan foizlar yoki dividendlar qiymati bilan sotib olinsa, bunday investitsiyalar sotuvchiga to'langan foizlar yoki dividendlar so'mmasi chiqarib tashlangan harid qiymatida aks ettiriladi. hisobot tuzish sanasida investitsiyalar Buxgalteriya hisobining milliy standartlari talablariga ko'ra korxona balansida bozor qiymatida yoki sotib olish va bozor qiymatidan kami bo'yicha ko'rsatilishi lozim.

Agar qisqa muddatli investitsiyalar korxonaning hisob siyosatiga ko'ra sotib olish va bozor qiymatidan kami bo'yicha hisobga olinadigan bo'lsa, uning balans qiymati

- alohida olingan investitsiyalar bo'yicha;
- investitsiyalarning toifalari bo'yicha;
- investitsiyalar portfeli asosida aniqlanishi mumkin.

Mol yetkazib beruvchilardan olingan schyot va boshqa hisob-kitob hujjatlari, avvalo, korxona buxgalteriyasiga topshiriladi, ular tekshiriladi, so'ng ro'yxat qilinadi. SHundan so'ng bu hujjatlar korxonaning ta'minot bo'limiga beriladi. Har bir schyot bo'yicha uning to'lanishi yoki to'lanmasligi aniqlanadi. Agar mol yetkazib beruvchilar shartnoma shartlarini bajargan bo'lsalar, schyotni to'lashga rozilik beriladi. To'lanishi lozim bo'lgan schyot va boshqa hisob-kitob hujjatlari materialni qabul qilish uchun omborga beriladi. Materiallar korxonaga keltirilgunga qadar barcha hujjatlar maxsus papkada saqlanadi.

O'z vaqtida yuborilmagan materiallar to'g'risida ombor mudiri korxonaning ta'minot bo'limiga tegishli chora ko'rilishi uchun xabar qiladi.

Omborga qabul qilish vaqtida keltirilgan materiallarning soni, sifati schyotda kursatilganiga to'g'ri kelish yoki kelmasligi tekshirib ko'riladi. Qabul qilingan materiallar qabul qilish akti yoki M-4 sonli tipik shakldagi "kirim orderi" hujjati bilan rasmiylashtiriladi. Agar korxonadagi hisob ishlari qo'lda bajarilsa, kirim orderi xar bir qabul qilingan material turiga qarab alohida yoziladi. Hisob ishlari mexanizatsiya vositalari yordamida bajariladigan korxonalarda ko'p qatorli kirim ordsrlaridan foydalaniladi.

Korxona omboriga shu korxonada ishlab chiqarilgan materiallarni ham qabul qilish mumkin. Bunday xo'jalnk operatsiyalari nakladnoy hujjati bilan rasmiylashtiriladi. Kirim orderi hamda nakladnoylar ikki nusxada yoziladi.

Omborlarda materiallarning mikdor kursatkichlaridagi hisobi yuritiladi. Buning uchun materialning xar bir tug'riga yoki nomenklatura rakamiga M-17 sonli shakldagi varaqalar ochiladi. Ular material xarakati bilan bog'liq kirim va chikim operatsiyalari bo'yicha rasmiylashtirilgan boshlang'ich hujjatlar asosida

to'ldiriladi va xar bir kirim hamda chikim operatsiyalari yozilganidan keyin material qoldig'lari aniqlanadi.

Materiallarning ombordagi xaqiqiy qoldig'i me'yordagi qoldiq bilan solishtiriladi va o'rtadagi farqidan ta'minot bo'limi xodimlari xabardor qilinadi.

Kirim va chikim operatsiyalari bo'yicha kundalik rasmiylashtirilgan boshlanrich hujjatlar belgilangan muddatda korxona buxgalteriyasiga topshiriladi.

Materiallarning ombordagi hisobi operativ buxgalteriya yoki boshqa usudlar yordamida hisobga olinadi. Ushbu usulning, ya'ni operativ-buxgalteriya usulining moxiyati shundan iboratki, bunda materiallarning ombordagi hisobi son shaklida, buxgalteriyada esa pul shaklida yuritiladi. Buxgalteriyada yuritiladigan hisob materiallarning xarakati bo'yicha omborda rasmiylashtirilgan boshlang'ich hujjatlardagi ma'lumotlarga asoslanadi. Omborlarda rasmiylashtirilayotgan boshlang'ich hujjatlarning to'g'ri yoki noto'g'riligini buxgalteriya xodimlari belgilangan muddatlarda tekshirib boradi va yozuvlar to'g'riligi ombor varaqalarining «nazorat» bo'limida imzo bilan tasdiqlanadi. Hisobot oyining oxirida ombordagi hisob buxgalteriyada yuritiladigan sintetik hisob ma'lumotlari bilan taqqoslanadi. Buning uchun esa xar bir ombor bo'yicha qoldiq vedomosti yuritiladi. Vedomostda ombor varaqalari asosida material qoldig'i yoziladi va u pul ko'rsatkichiga aylantiriladi. Qoldiq vedomostidagi material qoldig'ining umumiy so'mmasi buxgalteriyada materiallar xarakati bo'yicha yuritiladigan 10-vedomost ma'lumotlari bilan solishtiriladi.

Sonlarning tug'ri kelishi hisobot oyi davomida omborda va buxgalteriyada yuritilgan hisobning to'g'riligidan dalolat beradi.

TMZ yaroqsiz bo'lganda, brak, qisman yoki butunlay eskirganda, sotuvni tashkil qilish harajatlari oshganda, raqobat kuchayib sotuv narxi pasaygan holatlarda, tovar-moddiy zahiralar o'z tannarxidan ishlab chiqarish qiymatidan past bahoda sotish qiymatida baholanishi mumkin.

Sotish qiymati – tovar sotilishining taxminiy qiymatidan tovarlarni sotuv oldidan tayyorlash va uni sotish harajatlarining ayirmasidir.

Tovar-moddiy zahiralarini sof sotish qiymatigacha quyidagi usullar asosida qisman hisobdan chiqariladi:

1. Moddalar bo'yicha usuli – bunda tovar-moddiy zahiralarining har bir turi baholanadi;
2. Asosiy tovar guruhlarining usuli – bunda tovar-moddiy zahiralarining guruh imtiyozi baholanadi;
3. Zahiralarining umumiy darajasi usuli – bunda hamma tovar-moddiy zahiralarini baholanadi.

2-Bob. “Andijon avto o’quv ishlab chiqarish” mas’uliyati cheklangan jamiyatida joriy aktivlarni hisobga olishning o’ziga xos jihatlari.

2.1. Andijon avto o’quv ishlab chiqarish MCHJning umumiy tavsifi.

Mas’uliyati cheklangan jamiyatlar o’z faoliyatini “Tadbirkorlik faoliyatikafolatlari to’g’risida”gi, “Mas’uliyati cheklangan hamda qo’shimcha mas’uliyatli jamiyatlar to’g’risida”gi qonun hamda jamiyat Nizomiga asoslangan holda ish yuritadilar. Ular o’z ulushlarini birlashtirib ijtimoiy va iqtisodiy masalalarni xo’jalik faoliyatida yuritish asosida, mehnatkashlarning ehtiyojlarini to’laroq qondirish, jismoniy shaxslarning xilma-xil xizmatlarini bajarish maqsadida jismoniy va yuridik shaxslarning kelishuviga asosan tashkil etiladi.

“Andijon avto o’quv ishlab chiqarish” mas’uliyati cheklangan jamiyati ishtirokchilarning umumiy 5-sonli majlisida 2002 yilning 9 noyabrida tasdiqlangan Nizomga asosan ish olib boradi.

Andijon shaxar xokimining № 704 sonli qarori bilan 2002 yilning 18 noyabrida tashkil etilgan. Jamiyat “Andijon avto o’quv ishlab chiqarish” mas’uliyati cheklangan jamiyatini tashkil etishdan maqsad, ishtirokchilarning erkin pul mablag’larini jalb qilgan holda, avtomobil transporti xaydovchilarini tayyorlash, qayta tayyorlash, shuningdek turli tijorat xizmatlarini ko’rsatish natijasida foyda olishdan iboratdir. Jamiyatning asosiy vazifasi – bu pul-tovar munosabatlarining rivojlanishi sharoitida ish va xizmatlarga bo’lgan ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish va ularning realizatsiyasi asosida kelib chiqqan daromad evaziga, ishtirokchilarning ijtimoiy manfaatlarini ta’minlashdir.

Balans-korxona mablag’lari va qoplash manbalarining ma’lum davrdagi holatini ko’rsatadi. Hisob-kitob ishlarini xalqaro an’anaviy talablar bo’yicha yuritishga oz bo’lsada yaqinlashtirilishi hamda 2002 yilda joriy qilingan va korxonalar tuzadigan yangi buxgalteriya balansi bozor iqtisodi sari qo’yilgan dastlabki qadamdir. Zamonaviy ish yuritish shart-sharoitiga mos keluvchi balansda aktiv va passiv tomonlari bo’ladi.

1-jadval

“Andijon avto o’quv ishlab chiqarish” mas’uliyati cheklangan jamiyati
buxgalteriya balansining tuzilishi va o’zgarishi. (ming so’m da)

AKTIV	2013 yil	2014 yil
I. Uzoq muddatli aktivlar		
Asosiy vositalar:		
Boshlang’ich (qayta tiklash) qiymat	956030	1133223
Eskirish	602845	686120
Qoldiq qiymat	353185	447103
Nomoddiy aktivlar:		
Boshlang’ich qiymati	5371	6154
Amortizatsiya summasi	2443	3518
Qoldiq (balans) qiymati	2928	2636
Uzoq muddatli investitsiyalar	2534	3119
Qimmatli qog’ozlar	2534	3119
1-BO’LIM BO’YICHA JAMI	358647	452858
II. Joriy aktivlar		
Tovar moddiy zaxiralari jami	51703	40760
Ishlab chiqarish zaxiralari	51703	40760
Kelgusi davr xarajatlari	2594	3718
Debitorlar jami:	107244	68017
SHundan: muddati o’tgan	-	882,0
Xaridor va buyurtmachilarni qarzi	23004	39887
Xodimlarning boshqa operatsiyalar bo’yicha qarzi	237	104
Mol yetkazib beruvchi va pudratchilarga berilgan bo’nak	82572	26796
Byudjetga soliq va yig’imlar bo’yicha bo’nak to’lovlari	1431	0
Xodimlarning boshqa operatsiyalar bo’yicha qarzi		1230
Pul mablag’lari jami	132246	205911
Hisob-kitob schyotidagi pul mablag’lari	130629	196221
Boshqa pul mablag’lari va ekvivalentlari	1617	9690
Qisqa muddatli investitsiyalar	15000	0
II-BO’LIM BO’YICHA JAMI	308787	318406
Balansning aktivi bo’yicha JAMI	667434	771264
PASSIV		
I. O’zlik mablag’larning manbalari		
Ustav kapitali	100000	100000
Rezerv kapitali	247589	257702
Taqsimlanmagan foyda (qoplanmagan zarar)	97900	166588
I-BO’LIM BO’YICHA JAMI	445489	524290
II. Majburiyatlar		
Uzoq muddatli majburiyatlar jami	-	-
Joriy majburiyatlar jami	221945	246974
SHu jumladan joriy kreditorlik qarzlari	221945	246974
- olingan bo’naklar	174849	199911
- byudjet bo’yicha qarzlar	2281	1894
-mexnatga xaq to’lash bo’yicha qarz	39447	44961
- maqsadli davlat jamg’armalariga qarz	5368	208
II-BO’LIM BO’YICHA JAMI	221945	246974
Balansning passivi bo’yicha JAMI	667434	771264

Aktiv tomonida korxona mablag'lari, passivida esa xo'jalikning o'ziga tegishli manbalar, kreditga va qarzga olingan boshqa manbalar ko'rsatiladi. Aktiv mablag'larning oshishi, passivdagi manbalar va foyda (daromad)ning ko'payishi bilan bog'liqdir. Balansning barcha bo'lim va bandlarini chuqur o'rganish moliyaviy ahvolni to'liq o'zlashtirishning asosini tashkil qiladi.

Ma'lumotlarda ishlab chiqarishni uzluksiz olib borish uchun zarur bo'lgan va hisobot tuzish davriga qiymat shaklidagi mol-mulki hamda uni qoplashga jalb qilingan manbalari o'z aksini topadi. Balansdagi har bir band va bo'lim korxonalarning moliyaviy holatiga bog'liq, shuning uchun ham uni chuqur o'rganish lozim. Buxgalteriya balansini o'rganish asosida bir qator ko'rsatkichlar haqida xulosalar chiqarish mumkin.

“Andijon avto o'quv ishlab chiqarish” mas'uliyati cheklangan jamiyati buxgalteriya balansi tahlili shuni ko'rsatadiki, 2014 yilda jamiyat jami aktivlari 771264 ming so'm bo'lib, 2013 yilga nisbatan 103830 ming so'mga ko'paygan. Joriy aktivlarning ortishida Xodimlarning boshqa operatsiyalar bo'yicha qarzi 1230 ming so'mga, pul mablag'larining 73665 ming so'mga ortishi asosiy sabablardan biri bo'lib hisoblanadi. Pul mablag'lari miqdorining ortishida hisob-kitob schyotidagi pul mablag'larining 65592 ming so'mga, boshqa pul mablag'lari va ekvivalentlarining 8073 ming so'mga ortganligini ijobiy holat deb baholashimiz mumkin. Ishlab chiqarish zaxiralari qiymati esa o'tgan yilga nisbatan 10943 ming so'mga kamaygan.

2.2. Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJda pul mablag'lari va ularning ekvivalentlari hisobining yuritilishi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda pul mablag'lari hisobini to'g'ri va aniq tashkil qilinishi, hamda uni takomillashtirish hozirgi kunning dolzarb vazifasidan biri hisoblanadi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektning buxgalteriyasi, odatda, barcha to'lov va hisob-kitob muomalalarini amalga oshiradi hamda ushbu muomalalarni qonunlarga muvofiq, o'z vaqtida va to'g'ri rasmiylashtirish ustidan nazoratni amalga oshiradi.

Buxgalteriya hisobi oldida pul mablag'lari, to'lovlar, hisob-kitoblar va koreditlarni hisobga olish borasida quyidagi asosiy vazifalar turadi:

- xo'jalik yurituvchi sub'ektning pul mablag'larini samarali boshqarish maqsadlari uchun kerakli axborot bilan ta'minlash;
- naqd pulsiz hisob-kitoblar tartibga soluvchi me'g'riy hujjatlar talablariga rioya etgan holda naqd pulsiz hisob-kitoblarni o'z vaqtida amalga oshirish;
- hisob registrlarida to'lov va hisob-kitob muomalalari pul mablag'larining mavjudligi hamda harakatini to'liq va tezkor aks ettirish;
- naqd pul mablag'laridan xo'jalik yurituvchi sub'ektda ishlab chiqilgan limitlar va smetalarga muvofiq foydalanishning amaldagi qoidalariga rioya qilish;
- pul mablag'lari va o'zaro hisob-kitoblar holatining inventarlanishini tashkil etish hamda belgilangan muddatlarda o'tkazish, debitorlik va koreditorlik qarzlarini uzish muddatlari o'tib ketishiga yo'l qo'ymaslik;
- kassada, banklardagi hisob-kitob, valyuta va boshqa schyotlarda pullar mavjudligi va butligini nazorat qilish;
- pul resurslarining harakat oqimini bashorat qilish va pul mablag'larining harakat oqimini maqbul holga keltirishni tartibga solish bo'yicha tegishli boshqaruv qarorlarini tayg'rlash.

Bosh buxgalter xo'jalik yurituvchi sub'ekt rahbari bilan birgalikda quyidagilarni ta'minlashi kerak: kelib tushayotgan barcha pul mablag'larining to'liq hisobi, shuningdek boshqa xizmatlar rahbarlari bilan birgalikda debitorlik qarzlarini undirish va koreditorlik qarzlarini uzish, to'lov intizomiga rioya etish,

pul mablag'lari, to'lovlar bo'yicha o'zaro hisob-kitoblar va majburiyatlar holatini belgilangan muddatlarda inventarlash, amaldagi qonunchilikka muvofiq undirish mumkin bo'lmagan, da'vo qo'zg'ash muddati o'tib ketgan qarzlarni buxgalteriya balanslaridan o'chirish.

Jamiyatning pul mablag'lari va boshqa joriy aktivlari va ularning o'zgarishi to'g'risidagi ma'lumotni quyidagi jadval ma'lumotlari yordamida o'rganib chiqishimiz mumkin.

2-jadval

“Andijon avto o'quv ishlab chiqarish” mas'uliyati cheklangan jamiyatida joriy aktivlar va ularning o'zgarishi. (ming so'mda)

T/№	Joriy aktivlar nomi	2013 yil	2014 yil	O'zgarishi (+,-)
1	Tovar moddiy zaxiralari	51703	40760	-10943
2	Kelgusi davr xarajatlari	2594	3718	+1124
3	Xaridor va buyurtmachilarni qarzi	23004	39887	+16883
4	Xodimlarning boshqa operatsiyalar bo'yicha qarzi	237	104	-133
5	Mol yetkazib beruvchi va pudratchilarga berilgan bo'nak	82572	26796	-55776
6	Byudjetga soliq va yig'imlar bo'yicha bo'nak to'lovlari	1431	0	-1431
7	Xodimlarning boshqa operatsiyalar bo'yicha qarzi	0	1230	+1230
8	Hisob-kitob schyotidagi pul mablag'lari	130629	196221	+65592
9	Boshqa pul mablag'lari va ekvivalentlari	1617	9690	+8073
10	Qisqa muddatli investitsiyalar	15000	0	-15000
	JAMI	308787	318406	+9619

YUqoridagi jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, tovar moddiy zaxiralari 10943 ming so'mga kamayganligini ijobiy holat deb bo'lmaydi. Xaridor va buyurtmachilarning qarzi 16883 ming so'mga ortganligi yaxshi natija deb bo'lmaydi, chunki debitorlik qarzlarning ortishi o'znavbatida jamiyat to'lov qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, kreditorlik qarzlarning ko'payishiga olib kelishi mumkin.

Jamiyatning hisob-kitob schyotidagi pul mablag'lari 2014 yilda 2013 yilga nisbatan 65592 ming so'mga ortganligini ijobiy baholashimiz mumkin, chunki bu

jamiyat to'lov qobiliyatini ortishiga va moliyaviy barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Boshqa pul mablag'lari va ekvivalentlari 8073 ming so'mga ko'paygan.

Hisob-kitoblarni naqd pul bilan amalga oshirish uchun xo'jalik yurituvchi sub'ektlar kassaga ega bo'lishi kerak.

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt kassasidan naqd pulni olish va harajatlash bilan bog'liq bo'lgan muomalalar kassa muomalalari deb yuritiladi. Xo'jalik yurituvchi sub'ektning bu boradagi xatti-harakatlari O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan "Kassa muomalalarini olib borish tartibi" da belgilab berilgan.

Kassa muomalalarining buxgalteriya hisobi 5000-"Kassa" hisobvarag'ida yuritiladi. Mazkur schyot xo'jalik yurituvchi sub'ekt kassalarida turgan pul mablag'lari va ularning harakati to'g'risidagi ma'lumotlarni umumlashtirish uchun mo'ljallangan.

Ushbu hisobvaraq orqali "Andijon avto o'quv ishlab chiqarish" MCHJ.da amalga oshirilgan ayrim o'tkazmalarni ko'rib chiqamiz:

- 1) Bankdagi hisob –kitob schetidan chek orqali 2014 yil noyabr oyi ish xaqi uchun naqd pul olingan.

Dt Kassa	1320000 so'm

Kt hisob-kitob varag'i	1320000 so'm

- 2) Kassadan ishchilar uchun ish haqi berilgan.

Dt Mehnat haqi bo'yicha xodimlar	

bilan hisob-kitoblar	1320000 so'm

Kt Kassa	1320000 so'm

- 3) Ekspeditor T.Boltaevga xizmat safari uchun kassadan naqd pul berilgan

Dt Xizmat safari uchun berilgan bo'naklar	115000 so'm

Kt Kassa	115000 so'm

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar o'z kassalarida ularga belgilangan limitdan ortiq naqd pullarni faqat ish haqi, mukofot, ijtimoiy sug'urta bo'yicha nafaqalar, stipendiya va pensiyalarni to'lash uchun, bank muassasasidan pul olingan kunni ham qo'shib hisoblaganda 3 bank ish kunidan oshmaydigan muddatda (bank

muassasasidan ancha olisda joylashgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar uchun 5 ish kuni) saqlab turishlari mumkin.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar naqd pullarni hisobot topshirish sharti bilan xizmat safarlariga xo'jalik harajatlari ekspeditsiyalar, geologiya-razvedka guruhlari, xo'jalik yurituvchi sub'ekt rahbarlari ularga kassa xizmatlari ko'rsatuvchi tijorat banki bilan kelishgan holda belgilagan miqdorlarda beradilar.

Kassirning ishlov berilgan hisoboti asosida buxgalteriyada 5000-“Kassa” hisobvarag'ining koređiti bo'yicha 1 - jurnal-orderda va 5000- “Kassa” schyot debeti bo'yicha 1- vedomostda kassa muomalalarining hisobi yuritiladi.

5000-“Kassa” schyot debet bo'yicha quyidagi schyotlar koređiti bilan korrespondentsiyalanadi: 9010-“Mahsulot (ishlar, xizmatlar) sotilishidan daromadlar” – sotilgan mahsulotlar uchun kassaga kelib tushgan naqd pullarga; 9310-“Asosiy vositalarning sotilishi va tugatilishidan foyda”-asosiy vositalarni naqd pulga sotishdan olingan tushum so'mmasiga; 9320 –“Boshqa aktivlarni tugatishdan olingan foyda” – boshqa moddiy boyliklarni naqd pulga sotishdan kassaga kelib tushgan so'mmaga; 5110 –“hisob-kitob schyoti” – bank muassasalaridan turli maqsadlar uchun olingan so'mmaga; 9390 – “Boshqa operatsion daromadlar” – debitorlardan pul kelib tushishiga va boshqa bir qator schyotlar.

5000 – “Kassa” hisobvarag'i koređit bo'yicha quyidagi schyotlar debeti bilan korrespondentsiyalanadi: 5110 – “hisob-kitob schyoti” – bankka topshirilgan naqd pullarga; 6510 – “Ijtimoiy sug'o'rta bo'yicha to'lovlar” – ijtimoiy sug'o'rta fondidan kasallik varaqalari bo'yicha to'lovlarga; 6710 – “Xodimlar bilan mehnatga haq to'lash bo'yicha hisob-kitoblar” – naqd pul bilan berilgan ish haqi, mukofotlarga; 4220 – “Xizmat safari uchun bo'naklar” - hisobot beriladigan bo'naklar to'lanishiga; 4210 – “Mehnat haqi bo'yicha berilgan bo'naklar” – ijro varaqalari bo'yicha naqd pul, deponent so'mmalarini to'lashga va hokazo.

Xo'jalik hisobidagi o'zining oborot mablag'lariga va mustaqil balansiga ega bo'lgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar uchun bank hisob-kitob schyoti ochadi.

Ushbu hisob-kitob schyotidan pul mablag'larini boshqa hisob-kitob schyotiga o'tkazib qo'yish yo'li bilan naqd pulsiz hisob-kitob ishlari amalga oshiriladi.

“Andijon avto o'quv ishlab chiqarish ” MCHJ. misolida hisob-kitob schetiga bog'liq ayrim o'tkazmalarni ko'rib chiqamiz:

Haridorga naqd pulga, ya'ni darhol pul o'tkazish yo'li bilan 148000 so'mlik tovar sotildi:

Dt hisob-kitob raqami	148000 so'm
Kt Mahsulot sotishdan olingan tushum (daromad)	148000 so'm

Haridorga jo'natilgan 150000 so'mlik tovarlar uchun pul kelib tushdi:

Dt hisob-kitob raqami	150000 so'm
Kt Olinadigan hisobvaraqlar	150000 so'm

Bankdan bir yil muddat bilan 5000000 so'm kredit mablag'lari olindi:

Dt hisob-kitob raqami	5000000 so'm
Kt qisqa muddatli bank krediti	5000000 so'm

Mol yetkazib beruvchidan hisob-kitob raqamidan pul o'tkazish yo'li bilan 320000 so'mlik material harid qilindi:

Dt mol yetkazib beruvchilarga to'lanadigan hisobvaraqlar	410000 so'm
Kt hisob-kitob raqami	410000 so'm

Byudjetga hisoblangan daromad (foyda) solig'i o'tkazildi:

Dt Byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzlar	105600 so'm
Kt hisob-kitob varag'i	105600 so'm

Hisob-kitob schyotidagi pul mablag'larining harajatlanishi yoki o'tkazilishi xo'jalik yurituvchi sub'ekt, ya'ni uning egasining ruxsati bilan amalga oshiriladi. Ayrim hollarda hisob-kitob schyotidan pul mablag'i xo'jalik yurituvchi sub'ekt ruxsatisiz harajatlanishi mumkin; masalan, arbitraj sud buyruqlari asosida, byudjetga soliq va to'lovlarni o'z vaqtida to'lanmagan bo'lsa va hokazo. Bank xo'jalik yurituvchi sub'ekt pul mablag'larining to'g'ri harajatlanishi, ya'ni belgilangan maqsadga harajatlanishi ustidan nazorat olib boradi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektning asosiy faoliyat yuzasidan hisob-kitob schyotiga mablag' quyidagi hollarda kelib tushadi:

- 1) haridorlarga sotilgan mahsulot uchun;
- 2) haridorlarga sotilgan ortiqcha TMZlar, asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar va boshqa tovar moddiy boyliklar uchun;
- 3) ta'sischilar badali sifatida;
- 4) davlat byudjetidan;
- 5) bankdan olingan koredditlar va boshqalar;
- 6) beg'araz g'rdamlar va xayriya fondlariga hadya qilganda.

hisob-kitob schyotidan quyidagi hollarda pul to'lanishi mumkin:

- 1) mol yetkazib beruvchidan sotib olingan xom ashyo, TMZ va boshqa tovar moddiy boyliklar yuzasidan mol yetkazib beruvchilardan bo'lgan qarz qaytarilganda;
- 2) bankdan olingan kreditlar qaytarilganda;
- 3) byudjetga har xil to'lovlar to'langanda;
- 4) kasaba uyushma tashkilotlariga ijtimoiy sug'urta ajratmalari o'tkazilganda;
- 5) kassaga ish haqi to'lash uchun naqd pul berilganda.

Bank muassasasi xo'jalik yurituvchi sub'ekt hisob-kitob schyotida qolgan mablag' chegarasida uning egasining ko'rsatmalarini bajaradi, ya'ni hisob-kitob schyotidan mablag' beradi yoki o'tkazadi. Xo'jalik yurituvchi sub'ekt o'z majburiyatlarini o'z vaqtida to'lashi lozim.

Hisob-kitob schyotidagi operatsiyalar hisobini yuritish uchun 5100 - «hisob-kitob» schyotidan foydalaniladi.

Hisob-kitob schyotining debeti quyidagi schyotlar koredditi bilan korrespondentsiyalanadi:

- 4010 - sotish qilingan mahsulot uchun haridordan kelib tushgan mablag' yoki bajarilgan xizmat uchun olingan mablag' so'mmasiga;
- 5010 - kassadan pulning qaytarilishi;
- 6810 - bankdan koredditi olinganda;
- 4800 - debitorlar qarzi to'langanda;

Hisob-kitob schyotining koređiti quyidagi schyotlar debeti bilan korrespondentsiyalanadi:

5010-kassaga ish haqi to'lash va boshqa maqsadlar uchun naqd pul chek bilan berilganida;

6010 - mol yetkazib beruvchilardan sotib olingan xom ashyo, TMZlar uchun qarz to'langanda;

6410 - soliqlar byudjetga o'tkazilganda.

Har bir ishlab chiqarish birlashmasi uchun bankda hisob-kitob schyoti ochiladi. hisob-kitob schyoti bosh xo'jalik yurituvchi sub'ekt joylashgan tumanga xizmat qiluvchi bankda ochiladi. Bosh xo'jalik yurituvchi sub'ektga qarashli filiallar uchun hisob-kitob schyoti subschyotlari yoki joriy (tekushiy) schyotlari ochiladi.

M.CH.J. hisob-kitob schyotidan jamiyat faoliyati bilan bog'liq hamma operatsiyalar amalga oshiriladi. hisob-kitob schyoti subschyotlari yoki joriy schyotga birlashma hisob-kitob schyotidan mablag' o'tkaziladi. Mablag' ish haqi, mukofot to'lash, mol yetkazib beruvchilar schyotlarini to'lash, xo'jalik harajatlarini qoplash va boshqa maqsadlar uchun o'tkaziladi.

2.3. Andijon avto o'quv ishlab chiqarish MCHJda joriy investitsiyalar hisobini yuritish tartibi.

Korxonalarda joriy aktivlarning yana bir turi bu joriy investitsiyalardir. Joriy investitsiyalarni sotib olish extiyoji quyida qayd etilgan uch sababi bo'yicha vujudga kelishi mumkin:

Mavsumiy yoki tsikllik ishlar. Mavsumiy ishlaydigan firmalar yilning ma'lum bir vaqtida ortiqcha pul mablag'lariga ega bo'ladilar, qolgan vaqtida esa - ularning yetishmovchiligiga duch keladilar. Bunday firmalar pul mablag'lari ortiqcha bo'lgan vaqtda birjada aylanishda bo'lgan qimmatli qog'ozlarni sotib olishlari, pul taqchilligi vujudga kelganda esa - ularni sotib yuborishlari mumkin. Boshqa ishlab chiqarish vositalarini ishlab chiqaruvchi firmalar, mahsulotga talab o'zgaruvchan bo'lganligi sababli, ularga talab oshgandan keyin o'z ishlab chiqarishini moliyalashtirishga tayyor turish maqsadida pul mablag'lari yoki likvidlik qimmatli qog'ozlarini jamlashga intiladilar.

Moliyaviy extiyojlarini qondirish. Agar korxona kurilish bosh dasturi yaqin kelajakda ko'zda tutilsa yoki obligatsiyalar qoplanish davriga yaqinlashsa, firma kerakli bo'lgan mablag'lar bilan ta'minlanish uchun birjada aylanishda bo'lgan o'z qimmatli qog'ozlar portfelini tashkil etishi mumkin. Bundan tashqari korporativ soliqning har chorakda to'lanishi lozim bo'lgan muddatlaridan oldin qimmatli qog'ozlar portfeli yiriklashadi.

Uzoq muddatli qimmatli qog'ozlarni sotish. O'z faoliyatini kengaytirayotgan firma muntazam ravishda uzoq muddatli qimmatli qog'ozlarni (aktsiyalar yoki obligatsiyalar) sotishga majbur. Bunday sotuvlar natijasida olingan mablag'lar qisqa bozordagi muddatli qimmatli qog'ozlarga qo'yilishi mumkin. Ular, o'z navbatida, lozim bo'lsa ishlayotgan kapitalni doimiy investitsiyalar bilan ta'minlash uchun sotib yuborish imkoniyati mavjud.

Dastlab joriy investitsiyalar hisobda sotib olish qiymati bo'yicha aks ettirilib, u sotib olish harajatlari. jumladan brokerlik mukofotlari, bojlar va bank xizmatlari uchun mukofotlardan iborat.

Keyinchalik joriy investitsiyalar:

- joriy (bozor) qiymati; yoki
- sotib olish va xaqiqiy (bozor) qiymatlaridan eng kichigi bo'yicha hisobga olinishim mumkin.

Joriy qiymat - xabardor bo'lgan va bitimga tayyor tomonlarning o'rtasida aktiv ayrboshlanayotgan so'mmadir. Bozor qiymati - bu qimmatli qog'ozlar bozorida aktsiyalar oldi -sotdi qilinadigan qiymatdir. Agar korxona investitsiyalarni xaqiqiy (bozor) qiymati bo'yicha hisobga olsa, uning o'zgarishlarini davriy ravishda hisobga olishi lozim.

Tanlangan usulga mos ravishda, qiymatning ko'payishi qayta baholashdan olingan daromad sifatida xususiy kapitalga olib boriladi, qiymatning kamayishi esa moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotda harajat deb tan olinadi.

Joriy investitsiyalarning holati va harakatini hisobga olish uchun quyidagi hisobvaraqlar ko'zda tutilgan:

- qimmatli qog'ozlar;
- qisqa muddatga berilgan qarzlari;
- boshqa joriy investitsiyalar;

Agar qisqa muddatli investitsiyalar sotib olish yoki bozor qiymatidan eng kabi bo'yicha hisobga olinsa, ularning balans qiymati umumiy investitsion portfel asosida, yoki - alohida investitsiyalar, ya'ni turlari bo'yicha aniqlanishi mumkin.

Korxona ixtiyorida bo'lgan qimmatli qog'ozlarning barchasi investitsion portfel' deyiladi.

Masalan, 1 aprelda korxona brokerga 2000 so'm to'lab 50 000 so'mlik qimmatli qog'ozni sotib oldi. Quyidagi o'tkazma berildi:

1 aprelga

Dt Joriy investitsiyalar	52 000 so'm
Kt "Pul mablag'lari"	52 000 so'm.

Agar korxona investitsiyalarni bozor qiymati bo'yicha baholasa, hisobda ularning qiymati oshishini ham, kamayishini ham aks etishi lozim. Faraz qilaylik 1

may holatiga ko'ra ushbu qimmatli qog'ozning xaqiqiy qiymati 54 000 so'm bo'lgan, 1 iyunda esa 51 000 so'mgacha pasaygan.

1 may

Dt Joriy investitsiyalar 2 000 so'm

Kt Rezerv kapitali 2 000 so'm

Qiymatning kamayishi investitsiyaning 1 may holatiga ko'ra qilingan qayta baholash natijasini bartaraf etadi va moliyaviy faoliyatdan zarar keltiradi.

1 iyun

Dt Rezerv kapitali 2 000 so'm

Dt Investitsiyalarni qayta baholashdan olingan zarar 1 000 so'm

Kt Joriy investitsiyalar 3 000 so'm

Agar korxona investitsiyalarni tannarxi yoxud bozor qiymatidan eng kami bo'yicha hisobga olsa, 1 may holatiga o'tkazma talab qilinmaydi, kamayishi esa - quyidagicha hisobga olinadi.

1 iyun

Dt Investitsiyalarni qayta baholashdan olingan zarar 1 000 so'm

Kt Joriy investitsiyalar 1 000 so'm

Agar korxona qimmatli qog'ozni aniq bo'lmagan muddatda ushlab turishni mo'ljallasa u qoplangunga qadar ushlab turiladigan deb turkumlanishi mumkin emas.

Obligatsiyalar va shunga o'xshash qimmatli qog'ozlar investor tomonidan balansning aktivlar schyotlarida sotib olish harajatlarini hisobga olgan holda aks ettiriladi. Agar sotib olish qiymati ularning nominal qiymati (qoplanish qiymati) dan farq qilsa, sotib olish va nominal qiymat (ustama yoki chegirma) orasidagi farqlar obligatsiyalar chiqarilgan davr bo'yicha hisobdan chiqariladi (amortizatsiyalanadi). Obligatsiyalar qoplanish vaqtida ularning balans qiymati nominal qiymatiga muvofiq bo'lishi maqsadida ustamani hisobdan chiqarish qisqa muddatli va uzoq muddatli investitsiyalarni hisobga olish schyotlarini korektlash yo'li bilan, chegirmalar esa - ushbu schyotlarni debetlash yo'li bilan amalga oshiriladi. Obligatsiyalar bo'yicha chegirmalar yoxud ustamalarni hisobdan

chiqarish davriyligi ular bo'yicha foiz daromadlarini hisoblash davriga muvofiq keladi. Ushbu hisobot davrida hisobdan chiqarishi lozim bo'lgan chegirma (ustama) so'mmasi foizli daromad yoxud harajat deb turkumlanadi.

Masalan:

01 yanvarda 6 oylik muddatga nominal qiymati 100.000 so'm bo'lgan, 12% lik obligatsiya har oylik foizlar to'lovi sharti bilan 88.000 so'mga sotib olindi.

Dt Qisqa muddatli investitsiyalar   88 000

Kt Pul mablag'lari   88 000

01 yanvarda 6 oylik muddatga nominal qiymati 100.000 so'mbo'lgan, 12% lik obligatsiya har oylik foizlar to'lovi sharti bilan 106000ga sotib olindi.

Dt Qisqa muddatli investitsiyalar   106 000

Kt Pul mablag'lari   106 000

31 yanvarda: Qisqa muddatli investitsiyalar bo'yicha foiz daromadlarini hisoblash

Dt Olinadigan foizlar $(100\,000 \times 0,12 \times 1/12) = 1\,000 \times 2\,000$

Kt Qisqa muddatli investitsiyalardan foiz ko'rinishidagi daromad   2 000

Obligatsiyaning sotib olish va nominal qiymati o'rtasidagi farqni hisobdan chiqarish:CHegirmani (diskont):

Dt Qisqa muddatli investitsiyalar $(100\,000 - 88\,000) \times 1/6) 2\,000$

Kt Qisqa muddatli investitsiyalardan foiz ko'rinishidagi daromad 2000 Ustamali (mukofot):

Dt Boshqa foiz ko'rinishidagi harajatlari $(106\,000 - 100\,000) \times 1/6) 1\,000$

Kt Qisqa muddatli investitsiyalar   1 000

Hisoblangan foiz daromadining kelib tushishi:

01 fevralda:

Dt Pul mablag'lari   2 000

Kt Olinadigan foizlar   2 000

Qisqa muddatli obligatsiyalarning to'lanishi (emitent tomonidan sotib olinishi):

30 iyunda:

Dt Pul mablag'lari   200 000

Kt Qisqa muddatli investitsiyalar   200 000

(ikkita 100.000 so'mlik nominal qiymatiga ega bo'lgan 12%li obligatsiyalar)

Davlatning qisqa mudatli qarzi hisoblanmish xazina veksellari odatda belgilangan daromad foiziga ega bo'lmaydi, ular berilgan vekselning foiz daromadi hisoblangan chegirma bilan chiqariladi.

Masalan, faraz qilaylik, 1 martda korxona 97.000 so'mga to'lov muddati 120 kundan keyin keladigan xazina vekselini sotib oldi, unga to'lov 100.000 so'mni tashkil qiladi.

01 martda:

Dt Qisqa muddatli investitsiyalar	97 000

Kt Pul mablag'lari	97 000

30 iyunda g'azna veksellerining to'lanishi:

Dt Pul mablag'lari	100 000

Kt Foizlar bo'yicha daromadlar	3 000

Kt Qisqa muddatli investitsiyalar	97 000

Xulosa qilib aytganda “Andijon avto o'quv ishlab chiqarish” mas'uliyati cheklangan jamiyatida joriy aktivlar yuqorida ko'rib chiqilgan tartibda amalga oshirilar ekan.

3-Bob. Mas'uliyati cheklangan jamiyatlarda joriy aktivlar hisobi va uni takomillashtirish yo'llari.

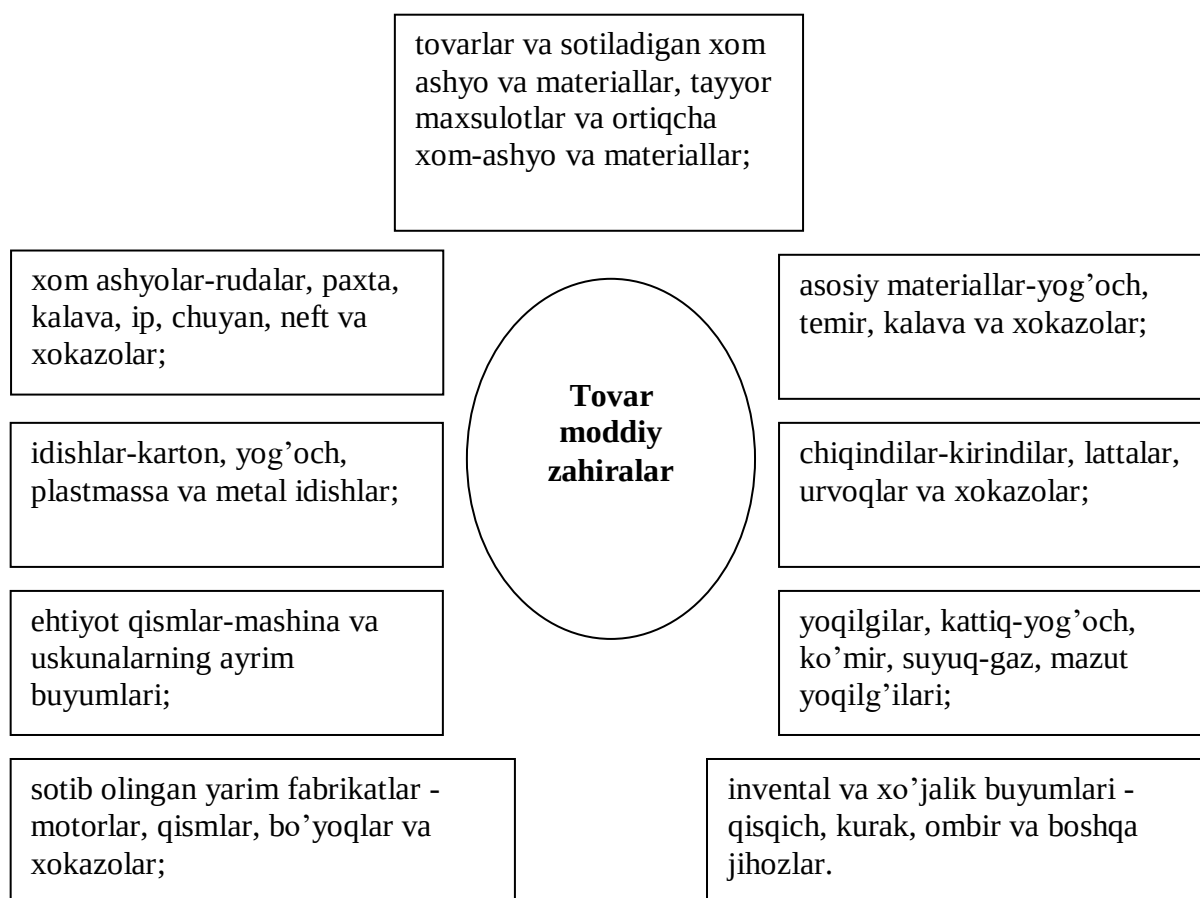
3.1. Tovar-moddiy zaxiralar hisobi va uni takomillashtirish.

Tovar-moddiy zaxiralari - bu operatsion faoliyat vaqtida sotilish yoki sotilish uchun mo'ljallangan tovarlarni ishlab chiqarish uchun sotib olingan tovarlar ko'rinishida bo'lgan aktivlardir. Ko'p holatlarda zaxiralar savdo va ishlab chiqarish korxonalari joriy aktivlarining ko'p qismini tashkil etadi.

Tovar-moddiy zaxiralarning hisobi 4-sonli «Tovar-moddiy zaxiralar» BHMAsga muvofiq olib boriladi.

№ 2 CHIZMA

Tovar-moddiy zaxiralarning asosiy guruxlari

Tovar-moddiy zaxira (TMZ) lar - bu xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning quyidagi shakldagi aktivlardan iborat:

- ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonida ishlatilishi ko'zda tutilgan xom ashyo, materiallar, sotib olingan yarim tayyor mahsulotlar va butlovchi buyumlar, yoqilgi, ehtiyoq qismlar, boshqa materiallar hamda arzon baholi va tez eskiruvchan buyumlar(ATB);
- tugallanmagan ishlab chiqarish, ishlarni bajarish va xizmatlarni ko'rsatish;
- xo'jalik yurituvchi sub'ektning odatdagi faoliyati vaqtida sotilishga mo'ljallangan tayyor mahsulot, tovarlar.

Xizmatlarni ko'rsatishda tovar-moddiy zaxiralarning tarkibiga korxona tomonidan xali tan olinmagan daromad bo'yicha harajatlar kiritiladi.

TMZlarning xo'jalik yurituvchi sub'ektga o'z vaqtida keltirilishining ta'minot bo'limi nazorat qiladi. Bu bo'lim xodimlari mol yetkazib beruvchi xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan shartnoma majburiyatlari bajarilishini tekshirib, ularga TMZ kamomadi va sifati bo'yicha shikoyat va da'volar qo'yish, xo'jalik yurituvchi sub'ektga o'z vaqtida yetib kelmagan yuklarni qidirib topish vazifalarini bajaradilar.

Odatda mol yetkazib beruvchilar xo'jalik yurituvchi sub'ektlardan TMZlarni ta'minot bo'limi ekspeditori yetkazib beradi. Mol yetkazib beruvchi yoki transport tashkilotlaridan TMZlarning qabul qilinganda ta'minotchi idish va plomba, tamg'a, TMZlar sifatini tekshiradi. Agar tekshirish natijasida kamomad yoki yuklar sifati buzilganligi aniqlansa, mol yetkazib beruvchi yoki transport tashkilotiga da'vo qo'yish huquqini beradigan tijorat dalolatnomasi tuziladi.

Mol yetkazib beruvchi yoki transport tashkiloti omboridan TMZlarni olish uchun ta'minotchiga buxgalteriya tomonidan 15 kun muddati bilan ishonchnoma beriladi. Ishonchnoma olish huquqiga ega bo'lgan xodimlar ro'yxati xo'jalik yurituvchi sub'ekt rahbari tomonidan imzolanadi. Ishonchnoma yozish uchun asos bo'lib shartnomalar, naryad, to'lovnoma, buyurtmanoma yoki mol yetkazib beruvchining boshqa hujjatlari xizmat qiladi.

Beriladigan ishonchnomalar eng avval ishonchnomalarni ro'yxatga olish daftarida qayd etiladi. Bu daftar varaqlari oldindan raqamlanib, tiqilib so'rguch bilan muhrlanadi. Daftarning oxirgi betida bosh buxgalter imzosi bilan quyidagi yozuv qayd etiladi: «Bu daftarda hisob varaqlar raqamlangan va tikib chiqilgan» varaqlar soni harf (so'z) bilan yozilishi kerak.

Ishonchnoma olgan xodim TMZlar olingandan keyingi birinchi kundan qoldirmasdan unga yuklatilgan vazifani bajarganligi hamda olingan TMZlarni omborga topshirishi shart. Ishlatilmagan ishonchnomalar belgilangan muddati o'tib ketgandan keyingi kunda buxgalteriyaga qaytariladi. Muddati o'tib ketgan ishonchnomalar bo'yicha hisobot bermagan shaxslarga yangi ishonchnomalar berish man etiladi.

TMZlarni ombor mudiri yoki omborchi qabul qiladi. Omborga qabul qilish vaqtida omborchi keltirgan TMZlar soni, turi, sifatini mol yetkazib beruvchi tomonidan yuborilgan hujjatlar(hisobvaraqa-faktura, to'lov talabnomasi, spitsifikatsiya, tovar transporti, yuk xatlari) bilan solishtirib to'g'ri kelish kelmasligini tekshirib ko'radi. Keltirilgan TMZlar mol yetkazib beruvchining hujjatlari bilan muvofiq bo'lsa, omborchi kirim-orderi tuzadi. Kirim operatsiyalari soni kam bo'lganda mol yetkazib beruvchi hujjatiga muhr qo'yishga ruxsat etiladi.

Haqiqatda kirim qilingan TMZlar va yuborilgan hujjatlar orasidagi tafovut aniqlansa, TMZlarni qabul qilish dalolatnomasi rasmiylashtiriladi.(jadvalga qaralsin) Bu dalolatnoma mol yetkazib beruvchi YOKi boshqa manfaatdorlarni xo'jalik yurituvchi sub'ekt vakillari, ombor mudiri va ta'minot bo'limi vaqilining albatta ishtirokida komissiya tomonidan tuziladi. Dalolatnoma tuzilganda kirim orderi rasmiylashtiriladi.

Omborchi har bir muomaladan keng foydalanilmagan limit qoldig'ini aniqlaydi. Limit yetmagan taqdirda limitdan tashqari TMZlar harajati talabnoma bilan rasmiylashtiriladi. Ishlab chiqarishda tsex xodimlari moddiy javobgar shaxs bo'lgan holatda ular tomonidan har oyda harajatlanagan TMZlar to'g'risida moddiy hisobot tuzilib, buxgalteriyaga topshiriladi, bunda limit olish kartalari rasmiylashtiriladi.

Qaytarilgan chiqindilarni topshirish ishlab chiqarishda foydalanmagan TMZlarni qaytarish, ombordan omborga TMZlarni o'tkazish TMZlarni boshqa tashkilotlarga yoki shaxslarga sotish yuk xatlari nakladnoy bilan rasmiylashtiriladi.

Ombordan TMZlarni boshqa hujjatlar bo'yicha hamda turli xatlar yoki mansabdor shaxslarning og'zaki farmonoishlari asosida mahsulotni ombordan berish taqiqlanadi. Omborga kelib tushgan, lekin kirim hujjatlari bilan rasmiylashtirilmagan TMZlarni berishga ham yo'l quyilmaydi.

Omborlarda TMZlar omborchi tomonidan miqdor ko'rsatkichlari bo'yicha varaqlarda hisobga olinadi (jadvalga qaralsin)

Ombor varaqlari TMZlarning har bir turi, navi, xili bo'yicha buxgalteriya tomonidan ochiladi.

Buxgalteriya unga xo'jalik yurituvchi sub'ekt nomi, varaqa tartib raqami, ombor raqami, TMZ nomi, markasi, navi, hajmi, shlchov birligi, nomenklatura raqami, hisob narxi va boshqalarni yozadi.

Varaqni olgandan keyin omborchi ushbu TMZlar saqlanadigan tokcha yoki joyini ko'rsatadi. Saqlanadigan joyga TMZlarning narxi va soni yozilgan yorliq biktiriladi.

Har doim yuqorida ko'rsatilgan hujjatlar asosida omborchi bu varaqlarga miqdor jihatdan TMZlarning kirim va chiqimini yozadi. Har bir yozuvdan so'ng varaqlarda TMZlarning qoldig'i hisoblab chiqariladi.

Avvaldan belgilangan kunlarda (3-5 kunda bir marta) omborchi kirim va chiqim hujjatlarini topshirish ro'yxatini ikki nusxada yozadi. Ro'yxatning birinchi nusxasiga lastlabki hujjatlarni tikib, uni buxgalteriyaga topshiradi. Material bo'limining buxgalteri bu ro'yxat va unga biriktirilgan hujjatlarni sinchiklab teshirib chiqqandan keyin bu to'G'risida ro'yxatning ikkinchi nusxasini tasdiqlaydi. Ro'yxatning ikkinchi nusxasi omborchida qoladi.

Buxgalter ombordagi eng avvalo kamyob, qimmatbaho TMZlarning haqiqiy qoldiqlarini tanlab nazoratdan o'tkazib, bu to'G'rida varaqlarga tekshirish sanasini va imzo qo'yib tasdiqlaydi. Tanlab tekshirish natijalari bo'yicha moddiy javobgar

shaxslarning ishida aniqlangan kamchiliklar to'g'risida ma'lumotlar maxsus daftarga yozilib, bosh buxgalterga xabar qilinadi.

Har oyning birinchi kunida omborchi varaqlardagi oyning oxiriga bo'lgan qoldiqlarni ombor bo'yicha qoldiq daftariga ko'chiradi. Bu daftar har bir ombor uchun alohida ochilib, oyning oxirgi kunida omborchiga beriladi. Keyingi oyning 1-2 kunida omborchi bu daftarni buxgalteriyaga qaytaradi.

Qoldiq daftarining TMZ qoldig'ining umumiy so'mmasi buxgalteriyada TMZ harakati bo'yicha yuritiladigan 10-qaydnoma ma'lumotlari bilan solishtiriladi. Sonlarning to'g'ri kelishi hisobot oyida omborda va buxgalteriyada yuritilgan hisobning to'g'riligidan dalolat beradi.

TMZni uzluksiz hisobga olish tizimini qo'llaganda TMZning balans schyotlarida tovar -moddiy zaxiralarning kelib tushishi va chiqib ketishi batafsil aks ettiriladi. Natijada butun hisobot davri davomida: TMZlarning ma'lum turlarining mavjudligi va sotilgan zaxiralarning tannarxi ma'lum. Sotilgan TMZlarning tannarxi sotilish bo'yicha «Sotilgan mahsulot (tovar) tannarxi» schyotida aks ettiriladi. Bu usulga doir asosiy o'tkazmalarni «Andijon avto o'quv ishlab chiqarish» korxonasi misolida ko'rib chiqamiz:

Mol yetkazib beruvchilardan tovarlarni sotib olish:

Dt2910 Tovarlar

Kt 5010 Milliy valyutadagi pul mablag'lari - naqd pulga

K-t 6010 Mol yetkazib beruvchshar va pudratchilarga to'lanadigan schyotlar -kreditga olishda.

Tovarlarni sotilishi:

Dt 5010 Milliy valyutadagi pul mablag'lari - naqd pulga

Dt 4010 Haridorlar va buyurtmachshardan olinadigan schyotlar kreditga olingan

Kt 9020 Tovarlarni sotishdan daromad

Sotilgan tovarlarni tannarxini hisobdan chiqarish

Dt 9120 Sotilgan tovarlarni tannarxi

Kt2910 Tovarlar

TMZlarni davriy hisobga olish

Davriy hisobga olish tizimini qo'llashda yil (oy, kvartal) davomida TMZlarning har biri batafsil hisobi yuritilmaydi. Tovar - moddiy zaxiralarning xaqiqiy mavjudligi mavjud zaxiralarning inventarizatsiya natijalari bo'yicha aniqlanadi.

Davriy hisobga olish tizimini qo'llaganda, tovar - moddiy zaxiralarning balans schyotlaridagi qoldig'i inventarizatsiya yakunlanmaguncha boshlang'ich darajada qoladi. TMZning butun harakati harajatlarning vaqtinchalik schyotlarida aks ettiriladi, masalan materiallarning haridi «Asosiy moddiy zaxiralar» balans schyotida emas, balki «Davriy hisobda TMZ sotib olish» schyotining debetida aks ettiriladi. Hisobot davrining oxirida TMZ qoldiqlarining inventarizatsiyasi natijalari bo'yicha TMZni hisobga olish balans schyotlarining debetlanishi yoki korektlanishi, "Davriy hisobda TMZ bo'yicha tuzatishlar" yoki "Materiallar harid qilish bo'yicha harajatlari" schyotlari bilan bog'lanishda tuzatish yozuvlari qilinadi. Butun hisobot davri davomida sotilgan TMZning tannarxi "TMZ bo'yicha tuzatishlar" schyotining qoldig'iga tuzatilgan, "Davriy hisobda TMZ sotib olish" hisobvarag'ining debeti bo'yicha yig'ilib boradi.

Masalan, mol yetkazib beruvchilardan tovarlarni sotib olish:

Dt 9140 Davriy hisobda TMZ sotib olish/harid qilish

Kt 5010 Milliy valyutadagi pul mablag'lari - naqd pulga

K-t 6010 Mol yetkazib beruvchilar va pudratchilarga to'lanadigan schyotlar -kreditga olingan.

Tovarlarining sotilishi:

Dt 5010 Milliy valyutadagi pul mablag'lari - naqd pulga

Dt 4010 Haridorlar va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar kreditga olingan

Kt 9020 "Tovarlarini sotishdan daromad"

Uzluksiz hisobdan farqli ravishda davriy hisobda tovarlar sotilganda ularning xaqiqiy tannarxi muntazam ravishda hisobdan chiqarilmaydi, chunki ushbu tannarx faqat hisobot davrining oxirida aniqlanadi.

Inventarizatsiya natijasida “Tovarlar” schyotiga quyidagicha o’zgartirishlar kiritiladi:

-agar hisobot davrining oxirida tovarlar qoldig’i ushbu davrning boshidagi qoldiq qiymatidan ko’proq bo’lsa:

Dt2910 Tovarlar

Kt 9150 Davriy hisobda TMZ bo’yicha tuzatishlar

-agar hisobot davrining oxirida tovarlar qoldig’i ushbu davrning boshidagi qoldiq qiymatidan kamroq bo’lsa:

Dt 9150 Davriy hisobda TMZ bo’yicha tuzatishlar

Kt2910 Tovarlar

3.2. Olinadigan hisobvaraqlarni baholash va hisobini takomillashtirish .

Olinadigan hisobvaraqlar kompaniyalarning pul mablag'lariga, tovarlariga, xizmat va nakd pulsiz aktivlariga bo'lgan da'volarni o'z ichiga oladi. Olinadigan hisobvaraqlar qarzini to'lashning kutilayotgan sanasiga yoki olinadigan hisobvaraqlarning to'lov muddatiga ko'ra joriy va uzoq muddatli bo'lishi mumkin. Odatda olinadigan hisobvaraqlar schyot fakturalari bilan tasdiqlanadi.

Joriy aktivlar tarkibida debitorlik qarzlari summalari aks ettiriladi.

Olinadigan hisobvaraqlar- bu asosiy faoliyat natijasida sotilgan tovar va xizmat uchun mijozlarning majburiyat so'mmalaridir . Savdoga tegishli bo'lmagan olinadigan hisobvaraqlar boshqa faoliyatlar natijasida vujudga keladi .

Olinadigan hisobvaraqlar yoki schyotlarni hisobga olish uchun 4010 schyot ishlatiladi. Quyida olinadigan schyotlar vujudga kelishi bo'yicha holatlarni amaliyot ob'ekti bo'lgan "Andijon avto o'quv ishlab chiqarish " MCHJ.da misolida ko'rib chiqamiz. Masalan, 2014 yil 30 avgust kuni korxona keltirilgan avtomobil ehtiyot qismlarini 10 million so'mga nasiyaga sotdi:

dt 4010 Olinadigan schyotlar - 10000000 so'm

kt 9010 Mahsulot sotishdan daromad - 10000000 so'm

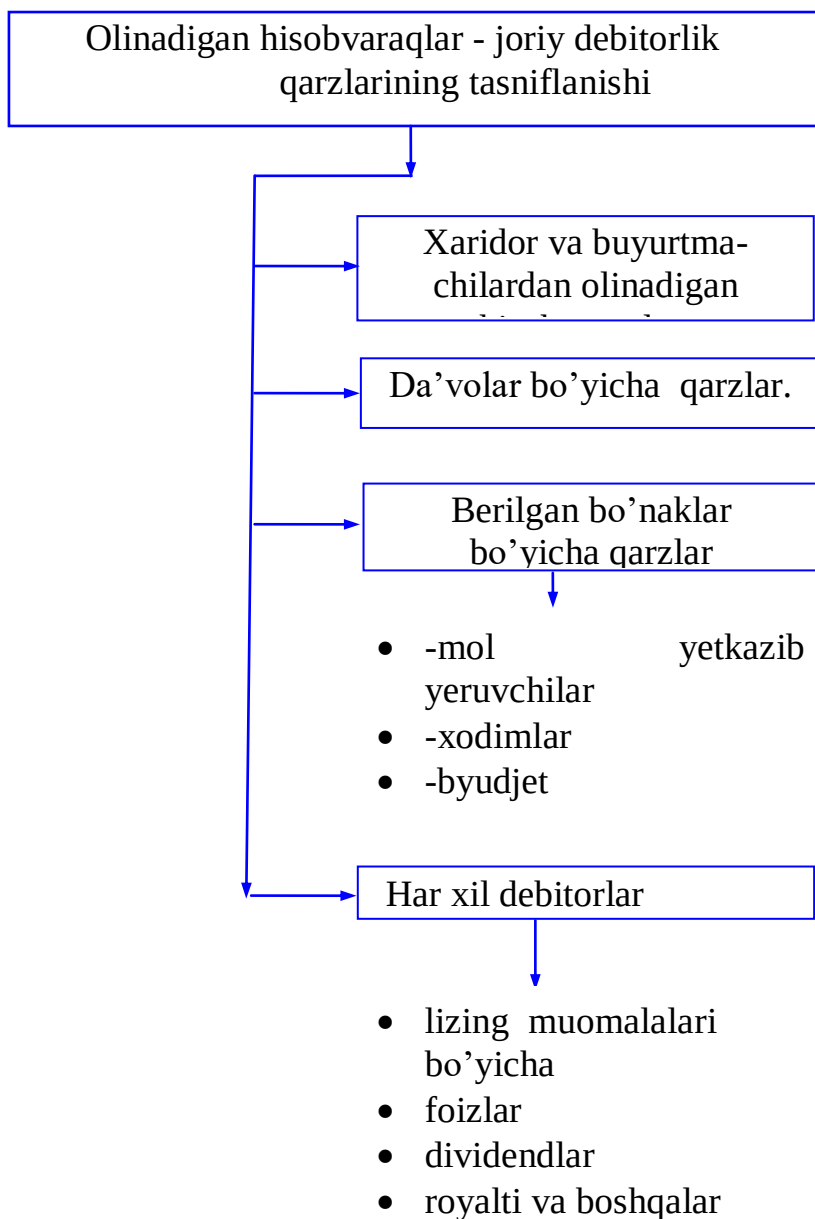
2010 yil 30 sentyabr kuni haridor olingan tovar uchun pul o'tkazdi:

dt 5110 Pul mablag'lari - 10000000 so'm

kt 4010 Olinadigan schyotlar - 10000000 so'm

Olingan hisobvaraqlar korxonaning asosiy ishlab chiqarish faoliyati davomida mijozga sotilgan tovarlar va xizmatlar uchun qarz so'mmalarini tashkil qiladilar. Bu hisobvaraqlar savdo bo'yicha olinadiganlar deb ham ataladi. Schyot faktura yoki boshqa xujjatlar bilan ayrim hollarda esa oddiy yozma qarz majburiyatlari bilan ham tasdiqlanadi. Bu olinadigan hisobvaraqlar balans sanasidan keyingi bir yil yoki kompaniyaning operatsion tsikli davomida undirib olinadigan so'mmani o'z ichiga oladi .

Debitorlik qarzlarning tasniflanishini

Ushbu chizmada keltirilgan tasniflash hisobvaraqlar rejasi tarkibida debitorlik qarzlarni hisobga oluvchi hisobvaraqlar guruhlarini ajratish uchun asos qilib olingan.

Odatda to'lov muddati 30 - 60 kungacha bo'lgan muddat hisoblanadi. Ushbu muddat tugagandan keyin olinadigan schyotlar muddatti o'tgan deb hisoblanadi. Mijozlar uchun kredit qoldiqli ayrim olinadigan hisob varaqlar oldindan to'lash yoki ko'proq to'lash natijasida yangidan tasniflanishi kerak. Ular

bo'yicha majburiyatlar sifatida hisobot topshirilishi kerak. Bu kredit qoldiq olinmaydigan hisobvaraqlariga quyilmaydi .

Debitorlik qarzlar dastlabki qiymati bo'yicha baholanadi va shubhali qarzlar pul chegirmalari va qaytarilgan, sotilgan tovarlar so'mmasiga tuzatish qilinadi. Uning olinadigan hisobvaraqlarining sof tannarxi aniqlanadi. Odatda foizlar, sotish va pulni olish orasidagi muddat qisqa bo'lganligi uchun e'tiborga olinmaydi

Agar shubhali olinadigan hisobvaraqlar ehtimol bo'lishi mumkin va hisoblanishi mumkin bo'lsa, hisobot davrining oxirida tuzatish yozuvi qilinishi kerak. Masalan: "Andijon avto o'quv ishlab chiqarish " MCHJ.da 200000 so'mga shubhali olinadigan hisobvarag'i mavjud bo'lib, uni kutayotgan bo'lsa, shubhali qarzlar bo'yicha harajatni aks ettirgan quyidagi tuzatuvchi o'tkazma qilinadi:

Dt Boshqa operatsion harajatlari	200000 so'm
Kt SHubhali qarzlar bo'yicha qarzlar	200000 so'm

SHubhali qarzlarning zahira olinadigan hisob varaqlarga kontur hisobvarag'i va oldingi o'tkazma qilish vaqtida shubhali olinadigan hisobvaraqlar manbasining aniqlanishi qiyin bo'lganligi sababli qo'llaniladi. Debitorlik qarzi (shubhali qarzlar zahirasi chiqarib tashlanganligi) olinadigan hisobvaraqlarni ko'zda tutilgan sof tannarxi bo'lib hisoblanadi . Boshqa 2 faktni e'tiborga olish kerak :

1. Aniqlanadigan hisobvaraqlarning hisobdan chiqarish
2. Avval hisobdan chiqarilgan olinadigan hisobvaraqlarning kelib tushishi.

SHubhali qarzlarni tuzatish bo'yicha o'tkazma kelgusi shubhali olinadigan hisobvarag'i uchun shubhali qarzlar zahira yaratadi . Ba'zi olinadigan hisobvaraqlar shubhali qarzlar deb tan olinganda, zahiraning bu qismi kerak emas. Olinadigan hisobvaraqlarning olish ehtimoli bo'lmaganida hisobdan chiqarish sodir bo'lardi.

Masalan: "Andijon avto o'quv ishlab chiqarish" MCHJ.ning ekspeditori T.Boltaevdan korxona 125000 so'm so'mmalik olinadigan hisobvaraqlarni olishdan voz kechgan . Bunday holat uchun quyidagi o'tkazmani amalga oshiradi :

Ma'lum olinadigan hisobvaraqlarning hisobdan chiqarish bo'yicha o'tkazma :

Dt SHubhali qarzlarning zahirasi 125000 so'm

Kt T.Boltaevning debitorlik qarzlar 125000 so'm

YUqoridagi o'tkazma daromadga yoki to'lanmagan olinadigan hisobvaraqlarning sof so'mmasiga ta'sir ko'rsatmaydi . Aksincha bu shubhali qarzlar bo'yicha baholash uchun tuzatish o'tkazmasi bilan boshlangan jarayondagi kulminatsion o'tkazma hisobdan chiqarishi bo'yicha o'tkazma tashkilot olinadigan hisobvarag'ini shubhali deb tan olgandagina amalga oshiriladi.

Ba'an, hisobdan chiqarishdan so'ng hisobvaraqlariga so'mmalar kelib tushishi mumkin. Bu mijozning moliyaviy holati yaxshilanganida sodir bo'lishi mumkin. Bu holda pul mablag'larining olinishi kabi aks etiladigan qarzni qayta tiklash bo'yicha teskari o'tkazma qilinadi .

Masalan: "Andijon avto o'quv ishlab chiqarish" MCHJ.da oldingi hisobdan chiqarish o'tkazmasi qilingandan ma'lum vaqt o'tganidan keyin T.Boltaevdan olinadigan hisobvaraqlar bo'yicha 60000 so'm to'lashga layokatli ekanligi ma'lum bo'lgan. Bunday holatda hisobdan chiqarilgan olinadigan hisobvaraqlarning qoplanishi va qayta tiklanishi bo'yicha quyidagicha o'tkazma beriladi :

Dt T.Boltaevning debitorlik qarzi 60000 so'm

Kt SHubhali qarzlarning rezervi 60000 so'm

Dt Pul mablag'lari 60000 so'm

Kt T.Boltaevning debitorlik qarzi 60000 so'm

Moliyaviy hisobot tayyorlanadigan vaqtda qaysi hisobvaraqlar bo'yicha to'lov amalga oshirilishini aniqlash mumkin bo'lmaganligi sababli, kutilayotgan zararni qoplash so'mmasini hisoblab chiqish zarur bo'ladi.

Korxona buxgalteriyasi joriy iqtisodiy sharoitni hisobga olgan holda oldingi yillar amaliyotiga tayanib, umumiy usul mavjud : sof kreditga sotishdan foiz usuli (moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot) va to'lov muddatlari bo'yicha olinadigan hisobvaraqlar hisobi usuli (buxgalteriya balans) .

Buxgalteriya hisobining Xalqaro Standartlari sharoitida 2 usul ham maqbuldir .

1--usulning maqsadi shubhali qarzlar natijasida paydo bo'lgan harajatlarni aniq o'lchashdan iboratdir.

2--usulning maqsadi olinadigan hisobvaraqlarning sof tannarxini aniq o'lchashdan iborat.

SHunday qilib, gumonli yoki shubhali qarzlarni hisobga olish ko'rilgan zararlarni aks ettirish orqali harajatlarni ko'paytirib, mavjud aktivlar so'mmasini kamaytirishni nazarda tutar ekan. Bunday tamoyil gumonli qarzlar bo'yicha so'mmalarni harajat sifatida 9434 "SHubhali qarzlar bo'yicha harajatlar" schyotida, aktivlarning so'mmasini kamaytirish maqsadida esa 4910 schyotda aks ettirishni takazo etadi. Bu schyot kontraktiv schyot bo'lib, u aktiv 4010 "Olinadigan schyotlar" schyotining qoldig'ini tartibga solish uchun xizmat qiladi. Kontraktiv schyotlar odatda o'z strukturasi ko'ra passiv schyotlar bilan bir xil ravishda foydalaniladi. Ana shularni inobatga olgan holda shubhali qarzlar bo'yicha zahira tuzish muomalasi quyidagicha aks ettiriladi:

Dt 9434 "SHubhali qarzlar bo'yicha harajatlar" - 425000 so'm

Kt 4910 "SHubhali qarzlar bo'yicha zahira" - 425000 so'm

4910 schyotda yaratilgan zahira esa gumonli debitor qarzlarni hisobdan chiqarishda quyidagi tartibda ishlatiladi:

Dt 4910 SHubhali qarzlar bo'yicha zahira - 215000 so'm

Kt 4010 Olinadigan schyotlar - 215000 so'm

Balansda olinadigan schyotlar, ya'ni debitorlik qarzlari yaratilgan zahira so'mmasiga kamaytirilgan holda jami so'mmaga qo'shiladi. Aniqrog'i, olinadigan schyotlar so'mmasi shubhali qarzlar bo'yicha zahira so'mmasiga kamaytiriladi va sof debitorlik qarzlari balans aktivi so'mmasiga qo'shiladi.

Xulosa va takliflar.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy islohotlarning samarasi ko'p jihatdan korxonalarining rivojlanish darajasiga bog'liq. Mamlakatimiz ijtimoiy – iqtisodiy imkoniyatlarini yuksaltirishda ishlab chiqarish korxonalarining ahamiyati katta. Uning asosiy maqsadi mahsulotishlab chiqarish va iste'molchilarga yetkazib berish tizimining maqsadga muvofiq, bir me'yorda barqaror ishlashini ta'minlash, pirovardida mamlakat iqtisodiyotini mustahkamlash, aholi turmush darajasini oshirishga xizmat qilishdan iborat. Bozor iqtisodiyoti talablariga javob bera oladigan iqtisodiy mexanizmlarni yaratish, mahsulotlar sifatini oshirish, ishlab chiqarishning eng maqbul shakllarini vujudga keltirish, mahsulotlar tannarxini arzonlashtirishga intilish bugungi kunda har bir xo'shjalik yurituvchi sub'ektning eng dolzrab masalalardan hisoblanadi.

Biz ushbu mavzuni o'rganish davomida shu narsaga amin bo'ldikki, har bir xo'jalik yurituvchi sub'ekt o'zining xo'jalik faoliyatini yuritar ekan, albatta xo'jalik mablag'lariga, ya'ni aktivlarga extiyoj sezilar ekan. Chunki, aktivlar – bu korxonalarining qiymat bahosiga ega bo'lgan moddiy, shu jumladan, pul mablag'lari va debitorlik qarzlari va nomoddiy mulklarini ifoda etar ekan. Aktivlarda aks ettirilgan bo'lgusi iqtisodiy foyda, xo'jalik yurituvchi sub'ektning pul mablag'lari oqimiga potentsial, bevosita va bilvosita qo'shiladigan ulush hisoblanib, bu ulush xo'jalik yurituvchi sub'ekt asosiy faoliyatining bir qismi sifatida yuzaga kelishi mumkin ekan. Xo'jalik yurituvchi sub'ektning aktivlari avvalgi bitimlar va boshqa voqealarning natijasidir. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar odatda aktivlarni sotib olib yoki hosil qilib unga ega bo'ladilar, biroq, boshqa bitimlar va voqealar aktivlarni ko'paytirishga imkon beradi. Masalan, xo'jalik yurituvchi sub'ekt hukumatdan olgan ko'chmas mulk. Kelgusida kutiladigan bitimlar va boshqa voqealar o'zidan-o'zi aktivlarning paydo bo'lishiga olib kelmaydi. Xo'jalik yurituvchi sub'ekt o'z aktivlaridan mulkni, tovar-moddiy zahiralar ishlab chiqarishni va xizmatlar ko'rsatilishini boshqarish uchun foydalanadi. Aktivlarning tarkibiy qismi bo'lgan joriy aktivlar ham bu o'rinda muhim ahamiyat kasb etadi. Biz mavzuni yoritish

davomida “Andijon avto o’quv ishlab chiqarish” MCHJ. faoliyati bilan tanishganimizda, u yerda asosan un va un mahsulotlari ishlab chiqarilishi to’g’risida ma’lumotlarga ega bo’ldik. Bunda albatta joriy aktivlar, ya’ni pul mablag’lari, TMZlar va debitorlik qarzlari va ularni hisobini to’g’ri va uzliksiz olib brish orqali korxona faoliyati natijasini yaxshilash imkoniyatlari mavjud. Biz yuqoridagi fikr va muloxazalardan kelib chiqqan holda “Andijon avto o’quv ishlab chiqarish” MCHJ.da joriy aktivlar hisobini takomillashtirish maqsadida quyidagilarni taklif etamiz.

1. Bozor iqtisodiyoti sharoitida xo’jalik yurituvchi sub’ektlar o’z tovar yoki xizmatlarini xaridorlarga ma’lum bir qismini sotish xajmini oshirish maqsadida nasiyaga sotishlikka majburdirlar. Bunday vaziyatlarda yuzaga kelgan savdo debitorlik qarzlarni baholash va ularni undirish jarayonida muammolar mavjuddir. Hozirgi kunda mamlakatimizdagi korxonalarda olinadigan schyotlar hisobini takomillashtirish uchun jaxon amaliyotida qo’llanilayotgan usullarni o’rganib chiqib, o’z amaliyotimizga tadbiq etish ayni muddaodir. Ulardan biri xaridor va sotuvchi korxonalar o’rtasida sotish deb tan olinayotgan summa bo’lib, bu ikki tomon o’rtasida kelishiladi va bu almashinuv bahosi deyiladi. Almashinuv bahosi – bu debitor (sotib oluvchi yoki qarzdor) to’lashi kerak bo’lgan summa va bu summa odatda qandaydir xo’jalik xujjati, ko’pincha schyot faktura bilan tasdiqlanadi.

2. Korxonani xususiyatidan kelib chiqib, joriy aktivlarni umumiy aktivlardagi me’yoriy ulushini topishimiz zarur. CHunki, korxonada joriy aktivlar ko’p bo’lsa ulardan samarali foydalanilmayotganidan darak beradi. Agar bu me’yordan kam bo’lsa, chetdan aylanma mablag’larni jalb qilishga to’g’ri keladi.

3. Jamiyatda debitorlik qarzi joriy aktivlar tarkibida salmog’li o’ringa egaligini hisobga olib, mavjud debitorlik qarzlari zahira yaratilishi zarur deb hisoblaymiz. CHunki korxonada debitorlik qarzlarning ma’lum qismi qaytmay qolsa, korxona buxgalteri boshqa operatsion xarajatlar schyotida aks ettiradi. Bu korxonalar moliyaviy natijasiga sezilarli ta’sir ko’rsatadi. Agar biz shubhali debitorlik qarzlari zahira yaratsak, ushbu xarajat hisobot davrlariga teng

miqdorda taqsimlanadi. Bu esa korxonani ma'lum bir hisobot davrida katta zarar bilan chiqishini oldini oladi.

O'ylaymizki, yuqorida keltirilgan takliflar amliyatga tadbiq etilsa o'z samarasini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

I. O'zbekiston Respublikasi Qonunlari.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. -Toshkent, O'zbekiston. 2009 yil. 40 b.
2. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. –T.: 1996 yil 30 avgust.
3. O'zbekiston Respublikasining "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. T., 2000 y.
4. O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi.T., 2008 y.

II. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmonlari va Qarorlari

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. Ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilmani yanada rivojlantirish yuzasidan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. 2009 yil 20 yanvar, PQ-1041-son.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishni kengaytirish va ichki bozorni to'ldirish yuzasidan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. 2009 yil 26 yanvar, PQ-1047-son.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekistonda fermerlik faoliyatini tashkil qilishni yanada takomillashtirish va uni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida. 2012 yil 22 oktyabr, PF-4478-son

III. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Qarorlari va O'zbekiston Respublikasi vazirliklarining huquqiy-me'yoriy hujjatlari

8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 5 fevraldagi 54-sonli qarori bilan tasdiqlangan hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 30.12.2011 yil PQ-1675-sonli Qaroriga muvofiq o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilgan "Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risida"gi Nizom. T., 2012 y.

9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Eksport qiluvchi korxonalarni moliyaviy va kredit yo'li bilan qo'llab-quvvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 290-sonli qarori. –T.: 31.12.2008 y
10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Iqtisodiyotning real sektori sohasida korxonalarni va investitsion faollikni kredit yo'li bilan qo'llab-quvvatlashni ta'minlash masalalarini ko'rib chiqish tartibi to'g'risida" 288-sonli qarori. –T.: 31.12.2008 y.
11. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Ichki valyuta bozorida almashuv kurslarini birxillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 422-sonli qarori. –T.: 2001y
12. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining "1 yanvar holati bo'yicha asosiy fondlarni har yili qayta baholashni o'tkazish tartibi to'g'risida" nizom. O'Z AV tomonidan 1192-son bilan ro'yxatga olingan –T.: 2002 y.
13. O'zbekiston Respublikasining Buxgalteriya hisobining milliy standartlari, To'plam. T.: O'zR BAMA nashriyot markazi. 2002. 220 b.
14. "Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar moliya - xo'jalik faoliyati buxgalteriya hisobi hisobvaraqlar rejasi va uni qo'llash bo'yicha ko'rsatma", O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, O'zbekiston Buxgalterlar va auditorlar Milliy assotsiatsiyasi, -T., 2003 y.

IV. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

15. I.Karimov. Jaxon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari. -T.: "O'zbekiston". 2009y. -56 b.
16. I.A.Karimov. Asosiy vazifamiz-vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. T.: "O'zbekiston" 2010 yil
17. "Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va yangilashni izchil davom ettirish – davr talabi." Prezident Islom Karimovning 2008 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2009 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga

bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagi ma'ruzasi. Xalq so'zi ro'znomasi 2009 yil 14 fevral, № 33-34 (4696-4697)

18. “Barcha reja va dasturlarimiz Vatanimiz taraqqiyotini yuksaltirish, xalqimiz farovonligini oshirishga xizmat qiladi”. Prezident Islom Karimovning 2010 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2011 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagi ma'ruzasi. Xalq so'zi ro'znomasi. 2011 yil 21 yanvar.

19. “2012 yil Vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko'taradigan yil bo'ladi”. Prezident I.A.Karimovning 2011 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2012 yilga mo'ljallangan eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2012 yil 19 yanvarda bo'lib o'tgan majlisidagi ma'ruzasi. Xalq so'zi ro'znomasi. 2012 yil 20 yanvar.

20. “2014 yil yuqori o'sish sur'atlari bilan rivojlanish, barcha mavjud imkoniyatlarni safarbar etish, o'zini oqlagan islohotlar strategiyasini izchil davom ettirish yili bo'ladi”

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2013 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2014 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi. 18.01.2014 yil.

21. “2015 yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochib berish – ustuvor vazifamizdir”

O'zbekiston Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2014 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi. 2015 yil 16 yanvar.

V. Darsliklar

22. Karimov A.A. Buxgalteriya hisobi. /Darslik -T.: SHarq, 2004.-592 b.
23. Sotivoldiyev A. S. Zamonaviy buxgalteriya xisobi. Darslik. –T. BAMA, 2005 y 234 b.
24. Jo’raev N., Bobojonov O., Abduvaxidov F., Sotvoldiyeva D. Moliyaviy va boshqaruv xisobi. Darslik. -T.: 2007 y 344 b.
25. Jo’raev N., Xolbekov R., Abduvaxidov F., Ilxomov I. Buxgalteriya xisobi, iktisodiy taxlil va audit. Darslik. -T.: 2007 y. 250 b.
26. R.O.Xolbekov. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. Darslik. – T.: TDIU, 2010. – 212 b.
27. M.M.To’laxo’jaeva va boshqalar. Audit. Darslik. – T.: Iqtisodiyot, 2010. – 456 b.
28. N.YU.Jo’raev, F.T.Abduvaxidov, D.A.Sotvoldiyeva. Moliyaviy va boshqaruv hisobi. Darslik. – T.: TDIU, 2010. – 287 b.
29. O.Bobojonov, X.Axmedov, A.Turkmanov. Moliyaviy hisob. Darslik. – T.: TDIU, 2011. – 536 b.
30. T.Qudratov, N.Fayziyeva. Korxonalar faoliyatining tahlili va nazorati. Darslik. – T.: Voris-nashriyot, 2012. – 256 b.
31. A.V.Vahobov, N.F.Ishonqulov, A.T.Ibrohimov. Moliyaviy va boshqaruv tahlili. Darslik. - T.: Iqtisod-Moliya, 2013. – 600 b.

VI. O’quv qo’llanmalar

32. Bekmuradov A. va boshqalar. Moliya va bank tizimidagi islohatlar samarasi. –T.: TDIU. 2005. 62 b.
33. O’razov K.B. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida buxgalteriya hisobining kontseptual masalalari/ K.B. Urazov. - T.: Fan nashriyoti, 2005. - 236 b.
34. B.YU.Xodiyev, A.SH.Bekmuradov, U.V.G’afurov. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning “Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish – ustuvor maqsadimizdir”

hamda “Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir” nomli ma’ruzalarini o’rganish bo’yicha O’quv-uslubiy majmua. – Toshkent: Iqtisodiyot. - 2010. – 340 b.

35. O.Bobojonov, K.Jumaniyozov, X.Axmedov, A.Turkmanov. Moliyaviy hisob. O’quv qo’llanma. – T.: TDIU, 2011. – 463 b.

VII. Statistika to’plamlari ma’lumotlari

36. “Soliq solish va buxgalteriya hisobi” jurnali. –T.: 2010-2012 yillar.
37. “O’zbekiston iqtisodiy axborotnomasi” jurnal. –T.: 2010-2012 yillar.
38. “Bozor, pul va kredit” jurnal. –T.: 2010-2012 yillar.
39. “Solik va bojxona xabarlar” gazeta. –T.: 2009-2011 yillar.
40. O’zbekistonning 2011-2012 yillardagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi ko’rsatkichlari. –T.: O’zbekiston, 2011.
41. “Andijon avto o’quv ishlab chiqarish” MCHJning yillik moliyaviy va statistika hisobotlari.

VIII. Internet saytlari

42. Учебные материалы по Бухгалтерскому учету. Он-лайн
[хт](http://www.ис.омскрег.ру/есонрус/вин/либRARY/3/37/371/3713/табле.хт)
<http://www.ис.омскрег.ру/есонрус/вин/либRARY/3/37/371/3713/табле.хт>
43. <http://www.imce.ru>
44. “Norma” 2013-2014
45. www.uz.report.com.
46. www.ceep.uz.
47. www.consultant.ru
48. www.comersant.ru
49. <http://www.soliq.uz> (O’zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo’mitasi sayti)
50. <http://www.mf.uz> (O’zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi sayti)
51. [www. Bir.uz](http://www.Bir.uz)
52. <http://www.rbc.ru/consulting>.